Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Akademska godina 2013./2014.

Goran Šobota

Aleksandrijska knjižnica i njeno uništenje

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, 2014.

Sadržaj

Uvod

Smatra se da je Aleksandrijska knjižnica najveća i najznačajnija knjižnica antičkog svijeta. Stoga se i danas njeno ime vrlo često povezuje s idejom i simbolom knjižnice.

Dodatnu čar knjižnici daje i njena u potpunosti nerazjašnjena sudbina, dok ideja o prikupljanju cjelokupnog znanja i književnosti pod jednim krovom nadahnjuje i danas. No, istovremeno njena tragična sudbina, koja joj je davala udarac za udarcem, donosi priču o mračnoj, destruktivnoj strani ljudskog ponašanja koja je u konačnici prevladala i dovela do konačnog prestanka postojanja ove nekoć slavne knjižnice.

Naravno, ovo nije jedina knjižnica koja je imala nesretnu sudbinu u antici, kao i u nadolazećim stoljećima. Knjige i knjižnice često su se nalazile na udaru ljudi, a tu sudbinu teško da će izbjeći i u budućnosti. I događaji u današnjem dobu, za koje prečesto naivno mislimo da je nadraslo barbarizam, ponovo nas iznenađuju svojim okrutnošću prema ljudima ali i kulturnom nasljeđu čovječanstva. Primjera za to ima napretek: Domovinski rat, talibansko uništavanje drevnih spomenika Afganistana, kaos i pljačka muzeja u Bagdadu nakon američke invazije, nedavno paljenje drevne kršćanske knjižnice u Libanonu i spaljivanje Državnog arhiva u Sarajevu za vrijeme nedavnih nemira samo su neki primjeri destrukcije. Oni su istovremeno i pokazatelj iznimne lakoće kojom se prepuštamo destrukciji i njenim nenadoknadivim posljedicama.

Ipak, niti jedna druga knjižnica ne predstavlja simbol čovjekove težnje k napretku i znanju, a ujedno i simbol neznanja i uništavanja.

Upravo je cilj ovog diplomskog rada rasvijetliti događanja koja su dovela do uništavanja Aleksandrijske knjižnice u različitim razdobljima, kao i mitova koji su se stvarali ili se još stvaraju uz njih te dati opsežan pregled literature o toj temi. Cezar, kršćanski fundamentalisti te arapski osvajači često su isticani kao glavni krivci za uništavanje knjižnice. Svaki od glavnih „okrivljenika“ za uništenje knjižnice obradit će se u posebnim poglavljima. Iako je namjera ovog diplomskog rada glavnu pozornost usmjeriti na događaje koji su doveli do nestanka knjižnice, kao i razjasniti mitove koji se vežu uz njih, u posebnim poglavljima bit će opisani događaji koji su doveli do nastanka ove knjižnice, uloge koju su knjiga i općenito knjižnice imali u antici te sami značaj Aleksandrijske knjižnice za antički svijet.

Aleksandrijska knjižnica danas više ne postoji, no šira javnost upoznata je s tim da je 16. listopada 2002. godine svjetlo dana, nakon godina priprema i gradnje ugledala nova Aleksandrijska knjižnica, koja nastaje djelovanjem i donacijama brojnih međunarodnih organizacija, država te Egipta i grada Aleksandrije u kojem je smještena.

Naravno, s današnjeg polazišta ona zasigurno nema tu snagu da opet preuzme značaj koji je imala knjižnica čije ime baštini, niti svojim fondom, barem za sada, ne može konkurirati današnjim velikim knjižnicama koje imaju dugu tradiciju, no ona je važan simbol obnove izgubljene baštine. I ovom projektu, svojevrsnom oživljavanju stare knjižnice, bit će posvećeno jedno poglavlje.

1. Knjižnice u starom vijeku

Sve je započelo u drevnoj Mezopotamiji, u današnjem Iraku, u međuriječju dviju važnih rijeka - Tigrisa i Eufrata. One omogućuju da inače jalova pustinjska zemlja postane iznimno plodno tlo, donoseći time njenim stanovnicima bogate prinose žitarica. Ovako povoljni uvjeti za život bili su preduvjet za nastanak jedne od prvih civilizacija na obalama tih rijeka. S vremenom prvobitne nastambe prerastaju u sela, a sela u gradove, dok su njeni stanovnici postepeno mijenjali stil života k onom koji i danas obilježava gradove. Nosioci ove civilizacije bili su Sumerani, drevni narod čije je porijeklo još uvijek obavijeno tajnom.

Sumerani su davno iščezli s povijesne pozornice. Međutim, u nasljeđe su nam ostavili brojna otkrića koja i danas koristimo.

1.1. Pojava pisma i prve knjižnice

S razvojem društvo postaje sve složenije, a ta kompleksnost zahtijevala je nova rješenja. Kao odgovor na nove, prvenstveno gospodarske potrebe, postupno se razvija sustav za bilježenje misli i ideja – pismo koje se s vremenom javlja i u drugim regijama. Neka pisma nastala su evolucijom prvobitnog sumerskog, dok druga nastaju neovisno od sumerskog u okolnostima njihovih kultura. Iako je općeniti stav da Sumerani razvijaju prvo pismo, zbog drugih mogućih kandidata ovo pitanje otvoreno je za diskusiju i izaziva brojne prijepore. Jedna od mogućih je i neolitska Vinčanska kultura koja se rubnim dijelovima prostirala i u područje današnje Hrvatske. Brojni nalazi sa simbolima vrlo sličnim kasnijim simbolima koji se javljaju diljem istočnog Mediterana i Bliskog istoka datirani su barem 1500 godina prije Sumerana. Ova kultura spadala je u ono što je Marija Gimbutas nazvala Starom Europom.[1] Što god buduća istraživanja otkrila, trenutno je znanstveno stajalište da pismo vuče porijeklo od Sumerana.

Budući da je nastanak pisma padao u daleku maglovitu prošlost s nejasnim počecima, drevne kulture su nastanak pisma pripisivale utjecaju bogova, tj. Boga.[2]

Knjiga ima tu nesretnu sudbinu da odabirom prikladnog materijala za pisanje sama sebi zapečaćuje sudbinu jer se uglavnom radi o materijalu organskog porijekla s relativno

---

[1] Gimbutas, M. The Goddesses and Gods of Old Europe : myths and cult images. Berkely : University of California Press, 1982.

[2] Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 13.

kratkim rokom trajanja. Igrom sudbine stanovnici Mezopotamije koristili su njima lako dostupan materijal – glinu. Ako je glina dugotrajno izložena visokim temperaturama dobiva se iznimno trajan materijal. Niz arheoloških istraživanja koja su provedena u prošlim stoljećima u Mezopotamiji otkrila su nam brojne knjižnice s glinenim pločicama, a uglavnom su bile smještene u administrativnim središtima tadašnjih kraljevstava.

Teško je s odmakom od nekoliko tisuća godina dati pravu ocjenu tadašnjih knjižnica, jer se u većini slučajeva radi o građi administrativnog sadržaja, što je više svojstveno arhivu, a ne knjižnici. Međutim, zbog specifičnih okolnosti i ipak postojanja različite građe možemo ove zbirke označiti kao arhive-knjižnice.[3] Također na osnovu otkrivenih knjižnica možemo zaključiti da su se ovim knjižnicama-arhivima uglavnom služili pripadnici privilegiranih slojeva, kao što su svećenici.[4]

Zahvaljujući arheološkim iskapanjima otkrivene su brojne takve knjižnice-arhivi kao što su one u sumerskom Nipuru s preko 5400 glinenih pločica, u Mariju, Hattušašu, Ugaritu itd. Posebno su zanimljive najpoznatije knjižnice-arhivi, jedna u kraljevskoj palači u Ebli, a druga u palači kralja Ašurbanipala u Ninivi. Knjižnica-arhiv u Ebli sačuvana je zahvaljujući požaru nastalom prilikom osvajanja Eble. Dosadašnja istraživanja iznijela su na dnevno svjetlo na tisuće glinenih pločica. Prilikom požara izgorjele su drvene police na kojima su se nalazile pločice, ali je uspješno rekonstruiran položaj pločica u prostoriji jer su relativno uredno pale nakon što su police izgorjele. Drevni su eblanski knjižničari-arhivisti pločice slagali po stručnim skupinama.[5] Pored pločica s administrativnim tekstom, nalazile su se i one s književnom i vjerskom tematikom, kao i rječnici. Oni su posebno zanimljivi jer su bili na eblaitsko[*]-sumerskom jeziku što nam omogućuje da bolje upoznamo drevni sumerski jezik.

Knjižnica asirskog kralja Ašurbanipala u Ninivi imala je preko 20 000 pločica. Ovaj vladar, pored toga što je bio uspješan i okrutan osvajač, bio je istovremeno veliki erudit i profinjeni bibliofil.[6] Po prvi put je započeo skupljanje sveg literarnog i znanstvenog stvaralaštva koje mu je bilo dostupno. Naložio je da se brojne pločice iz hramskih knjižnica-arhiva prepišu i dopreme u Ninivu, a i brojni ratni pohodi omogućavali su povećanje njegove

[3] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 31.
[4] Pelc, M. Pismo-knjiga-slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 26.
[5] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 20.
[*] Jezik koji se govorio u Ebli spada u grupu semitskih jezika, danas su nam najpoznatija dva semitska jezika arapski i hebrejski, ali u tu skupinu spadaju brojni, sad već izumrli jezici, ali i živući kao aramejski, malteški i tigrinjski jezik.
[6] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 25.

knjižnice. Ovom knjižnicom upravljao je dvorski knjižničar, dok su glinene pločice u knjižnici bile raspoređene po predmetnom ključu.[7]

Knjižnice su također postojale i u drugim kulturama kao što su egipatska, kineska, indijska, itd.

1.2. Knjižnice u staroj Grčkoj

Iako je pismenost na području Grčke postojala i u razdoblju kretsko-mikenske civilizacije čija se pismenost povezuje s linearnim A i linearnim B pismom, ono međutim nije imalo odlučujuću ulogu na razvoj kasnije grčke pismenosti. Grčku pismenost obilježit će jedan drugi narod – Feničani, semitski narod poznatih trgovaca i kolonizatora koji je nastanjivao današnje područje Libanona. Njihov semitski alfabet prilagođen je grčkom jeziku te se dalje razvija. Pismenost se prvo širi na području jonskih Grka, najrazvijenijem dijelu grčkog područja. O knjigama i knjižnicama u ovom jonskom razdoblju znamo malo, ali sasvim pouzdano možemo pretpostaviti da su jonski Grci kopirali sustav koji je već dugo postojao na Srednjem istoku pa su u svojim gradovima imali knjižnice-arhive. O proizvodnji i raspačavanju knjige brine se sam autor jer ne postoji neki organizirani knjižničarski sustav.

Za Grke najutjecajniji autor bio je Homer. Njegova djela *Ilijada* i *Odiseja* predstavljala su temelj grčke književnosti. No nastaju i druga značajna djela kao Heraklitovo[*] *O prirodi,* za koje znamo da ga je autor pohranio u hram kako bi se sačuvalo za buduće generacije.[8] Za pisanje knjiga Grci koriste razna sredstva, na primjer keramiku, ali najpraktičnijim se pokazao papirus uvezen iz Egipta. Knjižnice i knjige ovog razdoblja stradale su u sukobima koje su grčki gradovi vodili s drevnom Perzijom.

No na kraju tih grčko-perzijskih ratova u kojima Grci izlaze kao pobjednici dolazi do rađanja novoga doba – nastaje klasična Grčka.

Atena postaje dominantno središte te nove Grčke, ne samo u političkom smislu već i u umjetnosti, književnosti i znanosti. Iako je riječ o drevnom dobu koje nije imalo današnji sustav školovanja, pismenost je bila dosta raširena, a postojao je niz škola gdje su učenici dobivali osnovnu poduku. Zanimanje za knjigu i pisanu riječ bilo je veliko, posebno u Ateni gdje postoje brojne knjižare, a na javnim mjestima se održavaju čitanja.[9] Brojni pojedinci imaju zbirke knjiga koje su preteče knjižnica. Predaja po kojoj su atenski tiranin Pizistrat i

---

[7] Pelc, M. Pismo-knjiga - slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 26.
[*] U djelu Josipa Stipanova *Knjižnice i društvo* pogrešno je pripisano ovo djelo Herodotu.
[8] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 71.
[9] Stipanov, J. Knjižnice i društvo. Zagreb : Školska knjiga, 2010. Str. 73

Polikrat iz Samosa osnovali knjižnice najvjerojatnije nije točna. Isticanje Pizistrata kao osnivača knjižnice vjerojatnije je dio atenske atenocentrične propagande smišljene kako bi se istaknuo primat Atene kao središnjeg mjesta za cijelu Grčku.[10]

Neki od najvećih umova antike kao što su Platon, Aristotel, Demosten i Euripid imali su svoje knjižnice. Prve knjižnice koje su imale obilježja javnih knjižnica osniva Aristotel. Kao veliki ljubitelj knjige i znanja sustavno je skupljao sve knjige, a njegova knjižnica bila je pristupačna zainteresiranim ljudima. Aristotel također osniva i svoju poznatu peripatetičku školu koja će imati dalekosežni utjecaj na daljnji razvoj i kulturu ne samo u Grčkoj. Najpoznatiji Aristotelov učenik bio je Aleksandar Veliki, što pokazuje da je vladajući sloj tadašnjeg društva pridavao veliki značaj obrazovanju. Stoga Aristotela možemo smatrati duhovnim ocem helenističkih knjižnica.

Knjižnica koju je osnovao Aristotel kao i poticajno intelektualno ozračje koje je tada vladalo predstavljat će oslonac za daljnji razvoj knjižnica koji će vrhunac doživjeti u dvije najpoznatije knjižnice antike – knjižnice u Pergamu i one u Aleksandriji.

[10] Too, L. Y. The idea of the library in the ancient world. New York : Oxford University Press, 2010. Str. 21.

2.Nastanak i djelovanje Aleksandrijske knjižnice

Zahvaljujući nevjerojatnoj ambiciji genijalnog makedonskog vojskovođe i kralja Aleksandra, makedonsko-grčka vojska uspjela je ono o čemu su stoljećima Grci samo mogli sanjati – uništiti Perzijsko Carstvo. Carstvo koje je stoljećima prijetilo slobodi i opstojnosti brojnih grčkih gradova-država, pod njegovim naletom je nestalo.

2.1. Aleksandar Makedonski

Aleksandar Makedonski rođen je 356. pr. Kr., a s 32 godine bio je vladar svijeta, postavši tako ideal mnogih ambicioznih pojedinaca u nadolazećim stoljećima. Među brojnim provincijama koje su se našle pod njegovom vlasti bio je i Egipat, drevna zemlja faraona. Bogata zemlja s plodnom zemljom na obalama rijeke Nila, a također smještena i na važnim trgovačkim putovima.

Aleksandar u Egipat dolazi krajem 332. godine pr. Kr. gdje je dočekan kao faraon. U proročištu Zeusa Amona u oazi Siwa svećenik ga proglašava sinom Zeusa Amona. Aleksandar je tim činom postao Bog.[11] Sudeći po brojnim izvorima, vrlo vjerojatno je doista vjerovao u svoju božansku prirodu.

Na obalama Mediterana, u delti Nila Aleksandar osniva grad, davši mu svoje ime – Aleksandrija. U razdoblju svoje vladavine Aleksandar je osnovao dvadesetak gradova koje je imenovao po sebi. Međutim, ni jedan od njih nije bio ravan Aleksandriji u Egiptu. Odabrana lokacija za novi grad nije bila pustopoljina, na njoj se već nalazilo malo ribarsko mjesto. Izabravši lokaciju za novi grad i po legendi označivši u pijesku granice prostiranja budućeg grada odlazi u nove pohode. Za života nikada se više neće vratiti u njega. Aleksandra je njegov nemiran duh željan novih osvajanja odveo sve do Indije. Nakon tog indijskog pohoda vraća se u svoju prijestolnicu Babilon, gdje i umire 323. godine pr. Kr. Većina stručnjaka slaže se da je malarija uzročnik njegove smrti, iako postoje i druge verzije, pa čak i da je žrtva trovanja. Kako god bilo, njegova smrt bila je početak raspada ogromnog Carstva kojeg je stvorio.

Kako to često biva, uvijek je lakše osvojiti nego vladati; samodopadnost, ambicioznost te želja za vlašću razorili su Carstvo nedugo nakon smrti svog stvoritelja. Bez pravog

[11] Vrettos, T. Aleksandrija : grad zapadne misli. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 33.

nasljednika i s nejasnim političkim testamentom, među njegovim časnicima započela je borba za vlast.

Ovo mlado, ali ogromno Carstvo raspalo se na nekoliko cjelina kojima su vladali njegovi časnici, sada kraljevi novih država, a povijest će pokazati da najbolje prolazi Ptolomej I. Soter – budući vladar Egipta.

2.3. Osnivanje Kraljevske knjižnice i Muzeja

Bogata i plodna zemlja, dobro strateški smještena, omogućila je Ptolomeju i njegovim nasljednicima Ptolomejevićima da uz promišljenu i razboritu politiku vladaju stoljećima. Iako je Aleksandrovo Carstvo bilo kratkog vijeka, ono je omogućilo da se tadašnja grčka kultura proširi na dotad nezamislivi način i obuhvati ogromna područja. Proces helenizacije koji je tada započeo obilježio je cijelo područje, a grčki jezik, kultura i znanost postali su sastavnim dijelom života, bar što se tiče viših slojeva.

Ptolomej I. Soter pored svog neospornog vladarskog talenta, veliki je ljubitelj znanosti i umjetnosti. Za vrijeme odrastanja na makedonskom dvoru, on kao i druga plemićka djeca ima elitne učitelje koji su bili posvećeni njihovom obrazovanju – primjer Aleksandra Makedonskog kojemu je sam Aristotel bio učitelj to zorno prikazuje. Zajedničko odrastanje stvorilo je jako prijateljstvo između Ptolomeja i Aleksandra kojemu je bio i osobni kušač hrane što je bila dužnost osobe od najvećeg povjerenja.

Iako postoje prijepori oko toga tko je osnovao Knjižnicu i Muzej u Aleksandriji Ptolomej I. Soter ili njegov sin Ptolomej II. Filadelf, najvjerojatnije je osnivač Ptolomej I. Soter, jer po svemu sudeći za njegove vladavine započinje gradnja, a dovršava se za vladavine njegova sina. Vrijeme njihove vladavine bit će ključno za razvoj i prosperitet tih institucija.[12]

Ideja o takvom objektu potekla je od Demetrija iz Falera koji je bio učenik Aristotelove peripatetičke škole u Ateni.[13] Demetrije je bio politički izgnanik iz Atene i utočište mu pruža Ptolomej. Ptolomej i Demetrije željeli su u novom gradu koji je nicao na Mediteranu stvoriti novi centar znanja, kulture i učenosti; uzor im je bila Atena, posebno Aristotelova škola.[14] Aleksandrija je trebala kopirati Atenu i izdići se iznad nje kao kulturno središte Grka. Također su željeli sačuvati veliko književno blago klasične Grčke za koje je

[12] El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990. Str. 81.
[13] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 138.
[14] Green, P. The politics of royal patronage : erly ptolomaic Alexandria // Grand Street 5, 1 (1985), str. 151-163. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25006815 (2. 5. 2014.)

vladala zabrinutost da je ugroženo zanemarivanjem i ravnodušnošću.[15] Krema grčkog svijeta dolazila je djelovati u novoosnovanu instituciju, među ostalim privučena izvrsnim uvjetima koji su im se pružali. Veliki broj znanstvenika dolazi iz Atene u Aleksandriju. Također su u grad pozivani vrhunski intelektualci, umjetnici i ostali koji su predstavljali nešto u helenističkom svijetu.

Ptolomej I. Soter je pored svoje umjetničke i znanstvene ambicije imao i prizemnije probleme: u Egiptu su on i Grci stranci, neusporedivo malobrojniji nasuprot premoćnom broju autohtonog stanovništva. Stoga je morao pomiriti i približiti dvije strane – egipatsku i grčku. Za novodoseljene Grke Knjižnica i Museion predstavljali su važan element u povezivanju s njihovom grčkom prošlošću.[16] Također, i Aleksandrovo tijelo što ga je oteo te mauzolej koji mu gradi u Aleksandriji dat će mu važnu političku težinu među Grcima, s obzirom da je Aleksandar Makedonski imao iznimno, gotovo mistično značenje za Grke.

Slika 1. Ptolomej I. Soter

S druge strane stvoren je kult boga Serapisa. Bog Serapis bio je Ptolomejev politički projekt, a osmislili su ga njegovi grčki i egipatski teolozi.[17] Stvoren je da u sebi objedini grčke i egipatske elemente, a time i da bude objekt prožimanja i asimilacije dviju kultura. Imao je značajke brojnih egipatskih i grčkih bogova kao što su Asklepije, Zeus i Oziris.

[15] Green, P. The politics of royal patronage : erly ptolomaic Alexandria // Grand Street 5, 1 (1985), str. 151-163. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25006815 (2. 5. 2014.)

[16] Erskine, A. Culture and Power in Ptolemaic Egypt : the Museum and Library of Alexandria// Greece & Rome Second series, 42. 1 (1995), str. 38-48. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/643071 (3. 5. 2014.)

[17] El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990. Str. 54.

2.3. Djelovanje knjižnice

„Nemoguće ga je riječima opisati“ riječi su rimskog pisca Amijana Marcelina za Serapisov hram u Aleksandriji. U ovom hramu u egipatskoj četvrti nalazila se „kći“ Aleksandrijske knjižnice (tzv. Serapeion).[18] Glavna knjižnica ili Kraljevska, nekad zvana i „majka“ bila je dio kompleksa koji su obuhvaćali palaču, Aleksandrov mauzolej te Muzej, tj. hram Muza (tzv. Museion) koji je bio osmišljen kao sveučilište cijeloga tadašnjeg helenističkog svijeta.[19] Iako se često koristi termin „sveučilište“ kako bi se opisao Muzej, nema prave paralele s današnjim dobom. Naime, primjerenija bi bila usporedba s istraživačkim centrom, nego sa sveučilištem, budući da se u Muzeju nije vršilo službeno školovanje. Knjižnica koja je sagrađena u aleksandrijskoj četvrti bila je prvenstveno namijenjenima učenjacima koji su boravili u Muzeju. Na uvjetima u kojima su radili pozavidjeli bi im mnogi današnji znanstvenici: hrana, smještaj, izvrsna primanja, izuzeće od plaćanja poreza, čak i pranje odjeće, sve je to bilo predviđeno za učenjake.[20] Svaka knjižnica danas kao i u prošlosti mora nabavljati građu, a Aleksandrijska knjižnica imala je tu sreću da su njeni pokrovitelji Ptolomejevići raspolagali s ogromnim sredstvima koja su rado usmjeravali u nabavu svitaka. Kupljena je tako i čuvena Aristotelova knjižnica. U toj su nabavnoj politici pored već klasične kupovine, prevođenja i prepisivanja imali i iznimno maštovite pristupe. Tako po nekim izvorima u želji da za svoju Knjižnicu nabave knjige nije im bila strana ni prijevara, na primjer čuvena posudba knjiga iz Atene za koju su ostavili 15 talenata zlata kao polog, a da knjige nikada potom nisu vratili. Ova količina zlata odgovarala je godišnjoj plaći 300 atenskih radnika.[21] Pretraživanje brodova koji su uplovili u luku u potrazi za knjigama također je metoda koja im se pripisuje. No ipak se do najvećeg dijela dolazilo kupovinom diljem Sredozemlja, posebno u Ateni i Rodu gdje su bili važni centri stvaranja knjige kao i trgovine knjigom.[22]

Ptolomejevići nisu bili jedini helenistički vladari koji su gajili ljubav prema znanosti, umjetnosti i knjizi. Velike knjižnice javljaju se i drugdje, kao što je Atalida u Pergamu s navodno 200 000 svitaka te knjižnica Selukida u Antiohiji. Političko sukobljavanje među tim

[18] Vrettos, T. Aleksandrija : grad zapadne misli. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 54.
[19] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 138.
[20] Polastron, X. L. Books on fire : the destruction of libraries through history. Rochester : Inner Traditions, 2007. Str. 11.
[21] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2. 6. 2014.)
[22] Pelc, M. Pismo – knjiga - slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 49.

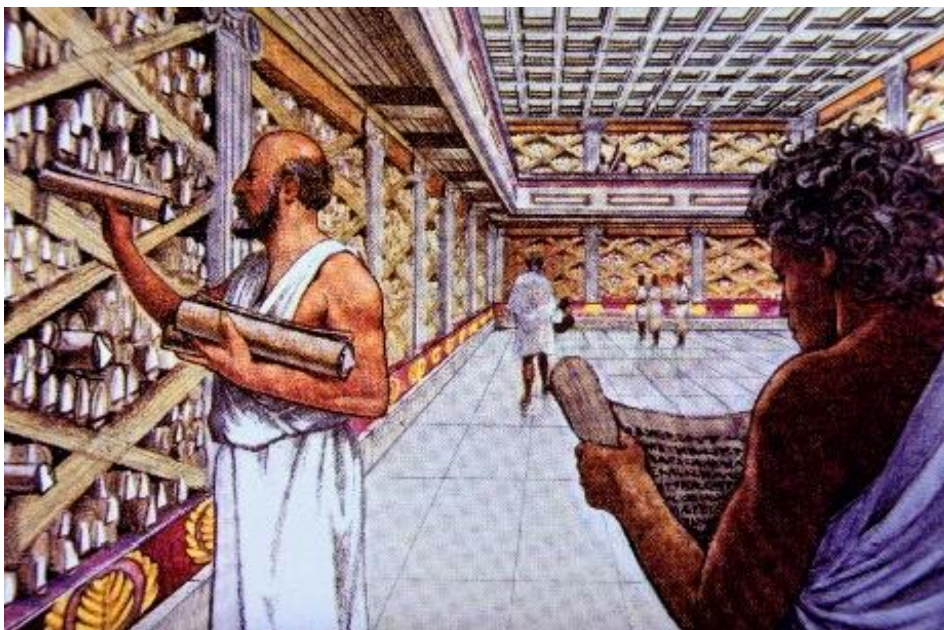
helenističkim državama manifestiralo se i u knjižničnoj utrci,[23] tj. natjecali su se tko će imati veću i bogatiju knjižnicu. Stoga zasigurno ima povijesne utemeljenosti u legendi da su Ptolomejevići zabranili izvoz papirusa u kraljevstvo Atalida, kako bi ih spriječili da povećaju broj svojih knjiga. Navodno se njihov odgovor pojavio u izumu pergamenta jer su tako postali neovisni o izvoru materijala za pisanje.

Koliko god da su neke od tih priča bile samo legende, Aleksandrijska je knjižnica od trenutka svog postanka cvjetala. Broj knjiga je rastao zapanjujućom brzinom tako da u kratkom vremenu postaje knjižnicom *par excellence* antičkog svijeta.[24] Nema pouzdanih podataka o broju knjiga, tj. svitaka u knjižnici. Iako je uvriježeno mišljenje da su knjige/svici jednaki današnjim knjigama, bliže je istini da svitak više odgovara po količini informacija današnjem poglavlju.[25] Izvori navode različite podatke koji se kreću od 490 000 po Ivanu Tzetzesu do 700 000 svitaka po Amijanu Marcelinu i Aulu Geliju.[26] Manja knjižnica u Serapeju imala je 42 800 svitaka. Ove brojeve nemoguće je provjeriti, i mnoga djela su zasigurno bili duplikati, kao što se na jednom svitku moglo nalaziti više ostvarenja, stoga će pravi broj knjiga zauvijek ostati nepoznat.

Iako je prvenstveno nastala s ciljem okupljanja pod jednim krovom sveukupnog grčkog stvaralaštva, Knjižnica je bila otvorena i prema kulturnom stvaralaštvu drugih naroda. Poznato je da su brojni tekstovi prevođeni na grčki, kao što je prijevod Starog zavjeta – čuvena *Septuaginta.*[27] Prevode se i stari egipatski tekstovi, perzijski, etiopski, babilonski, fenički, indijski itd.[28]

---

[23] Fox, L. R. Klasični svijet : epska povijest Grčke i Rima. Zagreb : Naklada Ljevak, 2008. Str. 212.
[24] Too, L. Y., The idea of the library in the ancient world. New York : Oxford University Press, 2010. Str. 10.
[25] Regan, E. A. The library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s https://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22.5.2014.)
[26] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 140.
[27] Pelc, M. Pismo-knjiga-slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 48.
[28] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2. 6. 2014.)

Slika 2. Idealna rekonstrucija izgleda unutrašnjosti Kraljevske knjižnice

Uvriježena je predodžba Aleksandrijske knjižnice kao mjesta otvorenog za svako mišljenje i raspravu s težnjom za prikupljanjem sveg postojećeg znanja i stvaralaštva, međutim istina nije tako bajkovita. Ptolomejevići su pored neospornog pokroviteljskog odnosa prema Muzeju i knjižnici prije svega bili vladari, neskloni prema kritici. Postojala je sloboda, ali u okvirima koje su Ptolomejevići dopuštali. Tako je idejni začetnik knjižnice Demetrije iz Falera bio izgnan radi kritike Ptolomejeve odluke o izboru nasljednika. Bilo mu je to drugo izgnanstvo u kojem je i umro. On nije bio jedini koji se zamjerio Ptolomejevićima. Kada je Ptolomej II. Filadelf za suprugu odabrao svoju sestru, što je bila odluka bliska egipatskoj tradiciji, ali u potpunom raskoraku s grčkim duhom, time je izazvao brojna negodovanja i pjesnik Sotades napisao je prilično škakljivu pjesmu o braku. Morao je pobjeći iz Aleksandrije, međutim, Ptolomejevićevi ga ljudi sustižu te biva ubijen.[29]

Ipak kroz stoljeća Aleksandrijska knjižnica i Muzej bili su meka za sve željne znanja i kulture: Arhimed, Strabon, Galen, Eratosten i Euklid samo su neki od onih koji su djelovali u njoj ili je posjećivali.

2.4. Knjižničari

Naravno, tako poznata knjižnica nije mogla uspješno raditi bez knjižničara, ali upravljanje takvom knjižnicom zahtijevalo je iznimne organizacijske sposobnosti, tako da su

[29] Regan, E. A. The library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s https://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22. 5. 2014.)

neki od njenih knjižničara bili krema intelektualnog svijeta antike što su i dokazali brojnim djelima iz različitih područja.

Iako se kao prvi knjižničar često navodi Demetrije iz Falera, on to nije; prije bi se moglo reći današnjom terminologijom da je on zapravo upravitelj knjižnice. Stoga čast da bude prvi knjižničar Aleksandrijske knjižnice pripada Zenodotu iz Efeza.[30]

Knjižnicom će upravljati narednih stoljeća i drugi, na primjer pjesnik i gramatičar Likofron iz Halkide[31], Apolonije s Roda, Eratosten, osoba koja je s jednostavnim alatom izmjerila obujam zemlje, Aristah sa Samotrake, leksikograf Aristofan iz Bizanta.[32] Jedan od najznačajnijih bio je Kalimah, za koga nije sasvim pouzdano da je bio knjižničar upravitelj knjižnice, ali on je izradio bibliografiju grčke književnosti u 120 volumena koja je istovremeno bila i katalog knjižnice, poznatija pod nazivom *Popisi* ili na grčkom *Pinakes* (pločice).[33] On u njima osim podataka o knjizi također daje podatke o autoru.

Aleksandrijska knjižnica i Muzej nastavit će s radom i nakon uključivanja Egipta u Rimsko Carstvo, no s vremenom njen značaj će slabjeti. S prestankom pokroviteljstva Ptolomejevića ona gubi snagu, no glavne udarce zadat će joj politička i vjerska previranja u narednim stoljećima.

[30] Green, P. The politics of royal patronage : erly ptolomaic Alexandria // Grand Street 5, 1 (1985), str. 151-163. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25006815 (2. 5. 2014.)
[31] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 141.
[32] Pelc, M. Pismo-knjiga-slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 48.
[33] Pelc, M. Pism- knjiga- slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002. Str. 48.

3. Julije Cezar

Možda jedan od najpoznatijih Rimljana svih vremena, veliki osvajač, političar, vojskovođa, pisac te mecena koji bi nesumnjivo, današnjim kriterijima bio okarakteriziran kao ratni zločinac i profiter. Naravno, ni optužba za genocid zbog postupaka tijekom osvajačkih pohoda zasigurno ga ne bi mimoišla. Međutim, to su standardi današnjega doba. Za Rim on je predstavljao način kako se širi rimska moć i utjecaj. Jedini njegov grijeh u rimskim očima nisu bile brutalnosti koje je počinio nego njegova ambicioznost koja je imala za cilj zamijeniti republikanski oblik vladavine s, nazovimo to, monarhističkim. Ova su ga stremljenja u konačnici koštala glave.

Upravo on, koji je u razdoblju pred ostvarivanjem ambicija naricao nad vlastitim neuspjehom jer je veliki uzor svih vojskovođa Aleksandar Veliki osvojio cijeli svijet u njegovim godinama, okrivljavan je za prvo uništenje Aleksandrijske knjižnice. Autor ovog rada smatra da taj nemio događaj nije bio proizvod smišljene politike uništavanja već današnjim rječnikom kolateralna šteta sukoba u kojem je učestvovala rimska vojska u Aleksandriji.

3.1. Cezarov politički uspon

Pozadina uništenja knjižnice vodi u Rim, u kojem kao i u cijeloj Rimskoj Republici vlada politička kriza. Troje najmoćnijih ljudi – Cezar, Kras i Pompej – nude se kao spasitelji za sve slabiju Republiku i Senat. Dolazi do međusobnog dogovora o podjeli vlasti – prvi trijumvirat. No kada Kras pogiba u ratu s Partima, preostala dvojica se sve više udaljavaju. Suočivši se sa zahtjevom Senata da raspusti vojsku i sam dođe u Rim u kojem je Pompej imao podršku premoćne većine senatora što bi ustvari predstavljalo priznavanje poraza, on teatralno izgovara *Ale iacta est!* i prelazi rijeku Rubikon.[34] Započeo je građanski rat.

Ratna sreća bila je na Cezarovoj strani, on pobjeđuje dvostruko veću Pompejevu vojsku kod Farsale. Pompej je stoga prisiljen pobjeći pred svojim progoniteljem, a utočište nalazi kod Ptolomeja XIII. koji ga je do tada opskrbljivao brodovima, novcem i žitom.[35] Ptolomej je želio igrati na sigurno, tako da Pompeju i Juliju Cezaru nudi 6 000 talenata zlata

[34] Fox, L. R. Klasični svijet : epska povijest Grčke i Rima. Zagreb : Naklada Ljevak, 2008. Str. 326.
[35] Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006. Str. 168.

ako ga podrže u nastojanju da se dokopa egipatskog prijestolja.[36] Cezar je s relativno malim snagama nastavio progoniti Pompeja. Kada Cezar dolazi u Aleksandriju saznaje da je Pompej mrtav. Naime, Pompej je na prijevaru pogubljen po zapovijedi Ptolomeja XIII. koji se odlučuje na taj potez kako bi se dodvorio očitom pobjedniku – Juliju Cezaru. Pompejeva glava uručena mu je kao dokaz smrti njegova neprijatelja.

Igrom sudbine Cezar se iz rimskog građanskog rata našao uhvaćen u egipatskom. Nakon smrti kralja nastupila je borba za prijestolje između brata i sestre, Ptolomeja XIII. i Kleopatre VII.[37]

Rim je već dugo imao važnu ulogu u ptolomejskom Egiptu, gotovo bi se moglo reći da je bio pod patronatom Rima. Tome pridonosi konstantno slabljenje ptolomejskog Egipta i neuspjeh vladara da zadrže staru moć. Rim je sve češće morao intervenirati na poziv pretendenata na prijestolje. Egipat je za Rim prije svega bio mogući bogat plijen. Ipak ono što je najviše privlačilo Rim bilo je egipatsko žito – nafta antike.[38]

Očekivanje Ptolomeja XIII. da će mu ubojstvo Pompeja donijeti prijateljstvo s Cezarom izjalovilo se. Cezaru je to bio savršeni izgovor da sada prikaže Pompeja kao Rimljanina s kojim je imao nesuglasice i traži osvetu za okrutno ubojstvo rimskog konzula. Stoga Cezar naređuje svojim vojnicima da se iskrcaju i okupiraju grad.[39] Započeo je prvi u nizu koraka koji će dovesti do potpune dominacije Rima nad Egiptom.

3.2. Aleksandrijski rat

Cezar se smješta u napuštenu kraljevsku palaču iz koje poziva pretendente na prijestolje kako bi postigli dogovor o budućem vladaru Egipta. Iako u boljem strateškom položaju za pregovaranje Ptolomej XIII. biva nadmudren od svoje starije sestre, ali ujedno i supruge Kleopatre VII. Ona je uspjela pridobiti Cezara, i to ne samo diplomatskim vještinama. Stoga Ptolomejev savjetnik eunuh Ahil započinje s višestruko brojnijim snagama napad na Aleksandriju, a u tome mu se pridružuju građani Aleksandrije koji su prisutnost Rimljana doživljavali kao okupaciju. Dolazi do žestokih okršaja u Aleksandriji. Sada se Cezar

---

[36] MacLeod, R. The library of Alexandria : centre of learning in the ancient world. New York : I. B. TAURIS, 2010. Str. 46.

[37] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and Islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2. 6. 2014.)

[38] Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006. Str. 167.

[39] Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006. Str. 169.

našao u nezavidnom položaju, s malobrojnim snagama morao je izdržati do dolaska pojačanja koje je bilo na putu te je utvrdio svoj položaj kako bi odolio napadima. Presudnu važnost za Cezara predstavljala je kontrola nad lukom i brodovima u njoj. Bez luke Cezar nije mogao očekivati pojačanje u ljudstvu, ni u hrani koja je nedostajala te su uz nestašicu pitke vode Rimljani počeli osjećati i glad.

I Egipćani su znali za strateški značaj Istočne luke i vojnih brodova koji su se u njoj nalazili. Stoga pokreću silovit napad na luku. Sam Cezar piše *„Da su neprijatelji zarobili te lađe, Cezar bi ostao bez mornarice; u jednu riječ, oni bi imali u svojim rukama luku i cijelo more . Onemogućili bi Cezaru svaki dovoz hrane i pomoćnih četa. ... Cezar je pobijedio kad je sve spomenute lađe kao i druge koje su se nalazile u arsenalu spalio jer ih nije mogao s malim brojem vojnika obraniti.“*[40]

I upravo će ovi događaji dati povod teoriji da je prilikom požara koji se s usidrenih brodova proširio na lučke građevine vatra zahvatila i Knjižnicu kojoj je nanesena nepopravljiva šteta. Sam Cezar ne navodi daljnje širenje požara, pogotovo ništa ne piše o Knjižnici niti daje naslutiti da je došlo do stradanja knjiga. Čak navodi: *„što se tiče požara, Aleksandrija je sigurna jer su zgrade bile bez drvene konstrukcije, sve je bilo sagrađeno od kamena, od krovova do poda.“*[41] Požar s brodova u luci zasigurno je zahvatio najbliže objekte, a posebno su stradala brodogradilišta, radionice i skladišta.[42]

Naravno, u konačnici Cezar pobjeđuje i postavlja Kleopatru kao vladaricu Egipta, a ta veza ide toliko daleko da mu ona rađa i sina – Cezariona.

3.3. Sudbina knjižnice

No što je bilo s Kraljevskom knjižnicom, je li ona uistinu uništena u tom sukobu 48/47. pr. Kr. ili su, kao što sugeriraju neki drugi izvori nastradale samo knjige koje su se nalazile u skladištima luke? Unatoč tome što dio antičkih izvora nije usuglašen oko toga je li uistinu Kraljevska knjižnica tada nestala ili su nastradale knjige u skladištima u luci, njih navodno 40 000, vjerojatno je požar koji se proširio iz luke krivac za uništavanje Kraljevske knjižnice.

Kraljevska knjižnica bila je izgrađena u Kraljevskoj četvrti ili Bruhiji, u kojoj se nalazio i Muzej. Strabon navodi da je ta četvrt zauzimala 1/4 do 1/3 grada, koji je imao

---

[40] Cezar, J. G. Moji ratovi. Zagreb : naklada Jesenski i Turk, 2010. Str. 381.
[41] Cezar, J. G. Moji ratovi. Zagreb : naklada Jesenski i Turk, 2010. Str. 389.
[42] Vrettos, T. Aleksandrija : grad zapadne misli. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 119.

približno 300 000 stanovnika.[43] Upravo će taj položaj nedaleko od Istočne luke biti presudan za njenu tragičnu sudbinu. Iako Cezar tvrdi da su građevine građene od kamena, od temelja do krova bez drvenih konstrukcija [44], pomnijom analizom njegova djela kao i usporedbom s drugim izvorima te arheološkim istraživanjima može se sa sigurnošću reći da ne govori istinu. Tako on sam piše da *„su skidali drvene grede u trijemovima, javnim vježbalištima i privatnim zgradama, pa su grede i letve preradili u vesla.“*[45] Zanimljiva kontradikcija s njegovom prijašnjom izjavom. No na tome Aleksandrijci nisu stali, količina drva iz raznih objekata u gradu bila je dovoljna da su *„za kratko vrijeme, izvan svakog očekivanja, sagradili dvadeset i dvije četveroveslarke i pet peteroveslarki“*[46] I to nakon požara koji je uništio veliku flotu u luci.

Strahovitom požaru pogodovao je niz čimbenik, pomnim izračunom smatra se da do požara dolazi krajem kolovoza. Na osnovu meteoroloških podataka prosječna je temperatura tada bila od 23 do 25°C, dok je vladao potpuni izostanak padalina, stvarajući topli i sasušeni okoliš.[47] Puhao je i etesijanski topli sjeverni vjetar, brzinom od 13 do19 km/h. Klimatski i meteoroloških uvjeti bili su idealni za stvaranje i širenje požara. U luci se približno nalazilo 110 brodova, od kojih je nekoliko desetaka bilo na vezu, a brojni su bili i na suhom doku.[48] Lučka arhitektura i skladišta također su dobrim dijelom bila drvena, što potvrđuju i arheološka istraživanja diljem Mediterana. U brodogradilištu su se nalazile također iznimno velike količine drvene građe. Zasigurno se na pogođenom području nalazila golema količina drvene građe, katrana za premazivanje brodova, tekstila, papirusa te ostale robe za trgovanje. Dok su prazna skladišta žita bila prekrivena plijevljom. Drugim riječima u okolnom području nalazilo se iznimno puno lako zapaljivog materijala.[49] Na osnovu antičkih izvora može se vrlo realno pretpostaviti da je izbijanje požara u navedenim uvjetima u luci imalo za posljedicu stvaranje vatrene oluje. Vatrena oluja javlja se u prirodi u idealnim okolnostima, kada se vrući zrak brzo uzdiše, a hladni se brzo spušta stvarajući jake vjetrove koji stvaraju samoodržavajuću oluju. U takvim uvjetima temperature u vrtlogu mogu se popeti do 2000°C.

[43] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and Islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2. 6. 2014.)
[44] Cezar, J. G. Moji ratovi. Zagreb : naklada Jesenski i Turk, 2010. Str. 389.
[45] Cezar, J. G. Moji ratovi. Zagreb : naklada Jesenski i Turk, 2010. Str. 395.
[46] Cezar, J. G. Moji ratovi. Zagreb : naklada Jesenski i Turk, 2010. Str. 395.
[47] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 61.
[48] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 63.
[49] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 64.

Ovakve oluje zabilježene su prilikom velikih požara u gradovima kao što su Chicago, Dresden, itd.

Iako je grad opisivan kao grad s više desetaka metara širokim avenijama, što bi u normalnim okolnostima bila velika prepreka za širenje vatre, okolnosti ovog rata nisu bile normalne. Obje su zaraćene strane diljem grada napravile barikade koristeći razni materijal, ali prvenstveno kamen. Barikade su bile trodijelne, visoke i do 12 m, Cezara su napadali i drvenim desetokatnim tornjevima na kotačima,[50] tako da je pregrijani vrući zrak vatrene oluje imao povoljne uvjete da preko građevnog materijala barikada prijeđe i zahvati rezidencijalnu četvrt i nanese nepopravljivu štetu Knjižnici.

Moguće je da je sama zgrada Knjižnice oštećena prilikom izgradnje barikada jer se za utvrđivanje grada koristio najvećim dijelom kamen, a jedini izvor kamena bile su zgrade. O tome piše i Cezar *„Iz otvora jednih zgrada također su prodirali u druge zgrade zidoderima „ovnovima“, pa koliko su mogli bolje raskrčiti ruševine, toliko su više dobivali slobodna prostora za utvrđivanje“*.[51] Iako izričito ne navodi o kojim se zgradama radi sasvim je sigurno da je s obzirom da je bio opkoljen u Kraljevskoj četvrti riječ o zgradama unutar četvrti. U očajničkom pokušaju da se odupru mnogobrojnijem napadaču Rimljani zasigurno nisu imali milosti ni prema jednom arhitektonskom dragulju kao što je Aleksandrijska knjižnica.

Slika 3. Veliki požar u Aleksandriji

[50] Schiff, S. Kleopatra : život. Zagreb : Znanje, 2012. Str.
[51] Cezar, J. G. Moji ratovi. Zagreb : naklada Jesenski i Turk, 2010. Str. 389.

Iako antički pisci kao što su Dio Kasije i Seneka Mlađi, pozivajući se na izgubljena poglavlja *Povijesti Rima* Tita Livija[52] koji o ovim događajima piše nedugo nakon sukoba, ne okrivljuju Cezara za uništenje glavne knjižnice, već tek za one svitke u luci. Ni veliki Ciceron, koji nije bio ljubitelj Cezara, ne spominje uništenje Knjižnice. No s druge strane kao potkrepa teoriji da je Cezar odgovoran za uništenje Knjižnice je zagonetna tišina o Knjižnici od strane Strabona koji je živio četiri godine u Aleksandriji nedugo nakon rata i detaljno opisuje Muzej, ali o Knjižnici ne piše ni riječi. Možda se odgovor na šutnju nalazi u autocenzuri, tj. nezamjeranju vladajućoj julijevsko-klaudijevskoj dinastiji?

S druge strane Plutarh, Amijan Marcelin, Pavao Orozije i drugi navode da je Cezar odgovoran za uništenje, doduše nenamjerno. Znakovito je da se nakon ovih događanja gotovo sve referiranje na knjižnicu odnosi na onu u Serapeju, dok o Kraljevskoj više nema spomena.

Pojavljuje se još jedna zanimljivost vezana uz Kraljevsku knjižnicu: Plutarh donosi priču o tome kako je rimski vojskovođa Marko Antonije svojoj ljubljenoj Kleopatri obećao pokloniti kao nadomjestak za izgubljene knjige u požaru knjige druge velike helenističke knjižnice, one u Pergamu. Tih je knjiga navodno bilo 200 000.[53] Ako u ovoj priči ima istine, bila bi to konačna pobjeda Aleksandrijske knjižnice nad Pergamskom, no najvjerojatnije je ova priča samo legenda.

Stoga se može zaključiti da Muzej, koji se nalazio neposredno uz Palaču, preživljava razaranja, a Knjižnica ne, što ne mora značiti da su sve knjige nastradale u požaru jer su pripreme za obranu dugo trajale. Postoji mogućnost da je dio knjiga premješten na sigurniju lokaciju, možda u sam Muzej ili u Palaču u kojoj i ostaju jer se glavna knjižnica nije kasnije obnavljala. Naravno, ovo je samo pretpostavka.

---

[52] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and Islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2.6. 2014.)
[53] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006. Str. 142.

4. Sukob bogova, Hipatija i kraj jedne ere

Bilo da je glavna knjižnica uništena tijekom Aleksandrijskog rata ili ne, gotovo sve referiranje o Knjižnici u Carskom razdoblju odnosi se na knjižnicu u Serapeju.[54] Stoga je razumno zaključiti da je knjižnica smještena u Serapisovom hramu, Knjižnica-kći negdašnje Kraljevske knjižnice preuzela njenu dotadašnju ulogu i postala centralna knjižnica Aleksandrije. Svojim smještajem u Serapisovom hramu, ona nije bila samo knjižnica, već ujedno i važan simbol poganskog svjetonazora, što će biti u konačnici kobno. Stoga za potpuno razumijevanje događanja u Aleksandriji koncem 4. stoljeća potrebno je vratiti se u prošlost.

4.1. Nastanak kršćanstva

Početkom nove ere dolazi do ključnog događaja koji će obilježiti ne samo Carstvo već cjelokupno čovječanstvo – nastaje kršćanstvo kao vjerski pokret unutar židovstva, a njegov je utemeljitelj Isus Krist – utjelovljeni Sin Božji, kako vjeruje svaki kršćanin. Širenje kršćanstva poklopit će se s polaganim propadanjem Carstva. Rim je cvjetao sve dok se mogao relativno jeftino širiti diljem Sredozemlja. Robovi, rude, plodna zemlja itd. povećavali su bogatstvo grada na Tiberu. No, svemu dođe kraj, tako se i Rim suočio s limitom svoje ekspanzije. Na zapadu nepregledni ocean, na jugu negostoljubiva Sahara, sjever je pripadao gustim šumama i divljim barbarima, a na istoku se Rim po prvi put suočio s dostojnim protivnikom – Partima. Nakon prvobitne pljačke osvojenih zemalja, upravljanje njima će se pokazati preskupim. Rim je sve teže podnosio troškove administracije, prenapregnute vojske, provale barbara te ratova s Partima. Stabilnosti nisu pridonosili ni unutrašnji problemi i krize, kao ni niz iznimno pogubnih pošasti koje su poharale Carstvo.[55]

U tim okolnostima polagano je rasla nova sila – kršćanstvo. Kršćanstvo će s vremenom iz temelja izmijeniti imperij. Rimsko Carstvo imalo je dugu tradiciju tolerancije prema drugim religijama i kulturnim utjecajima. Brojni su bogovi integrirani u rimsko društvo bez većih teškoća. No istovremeno kad bi procijenili da neki Bog ili kult previše odudara od rimskog stila života, ne bi prezali od toga da ga zabrane.[56] No jedna je stvar za Rimljane bila neupitna – državna vlast. Rimljani nisu dopuštali da se pitanje državne vlasti dovodi u pitanje. Iako formalno nije bio prvi car, Oktavijan August to *de facto* jest. Znalački je

---

[54] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 71.

[55] Tainter, A. J. Kolaps kompleksnih društava. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2007. Str. 211.-247.

[56] Meijer, F. Lekcije iz Rima : stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji. Zagreb : TIM press, 2012. Str. 52.

manipulirao starim rimskim institucijama, zakonima te ostavljao privid republike. Istovremeno u svojoj novoj tituli *Augustus* objedinjuje vojnu, civilnu i vjersku ovlast. Titulu cara tek će njegovi nasljednici prisvojiti. Oktavijan August završio je eru građanskih ratova i nestabilnosti. Pokretač je velikih reformi i njegovo doba obilježava sveprisutan gospodarski i kulturni razvoj, nastaje *Pax Romana.* Imitirajući istočnjačke običaje božanskog štovanja kraljeva Augustu se diljem Carstva pridodaje božanski status. U provincijskim gradovima niču posebni hramovi posvećeni njegovom kultu, a u postojećim svetištima postavljaju se njegovi kipovi.[57] Kult cara kao božanstva nastavit će njegovati i razvijati njegovi nasljednici julijevsko-klaudijevske dinastije, ali i nove dinastije koja će uslijediti padom navedene.

I upravo će ovaj kult božanskog cara biti uzrok sukoba s novom religijom.

4.2. Uzroci kršćansko – poganskog sukoba

Korijen sukoba nalazio se u monoteizmu. Iako monoteizam već imamo i u židovstvu, ono neće imati presudan utjecaj na Rimsko carstvo. Židovstvo je uglavnom bilo usredotočeno na svoju zajednicu bilo u matičnom teritoriju ili u dijaspori. Bez raširenog misionarskog pokreta kakvog imamo u kršćanstvu. Kršćanima je monoteizam jedna od temeljnih vjerskih istina. Stoga Židovi kao i kršćani u svojoj vjerskoj isključivosti zaziru od bilo čega povezanog s kultom cara. Prinošenje žrtava ili štovanje doživljavaju kao izdaju vlastitog Boga – a to je gore i od vlastite smrti. Rim, do tada nenaviknut na ovakvo ophođenje, proglašava ih bezbožnicima. No mnogo gora je osuda da su državni neprijatelji jer odbijanje štovanja cara kao i prinošenje žrtvi Rimljani smatraju napadom na državu. I upravo takav stav dovest će do progona.

U prvim stoljećima kršćanstvo se borilo za svoje pozicioniranje, često nailazeći na neshvaćanje, diskriminaciju i progon. Prvi progoni javljaju se za Nerona koji ih krivi za veliki požar koji je poharao Rim. Nastavljaju se sporadično za vrijeme drugih careva – Domicijana, Marka Aurelija itd. No najveći i najokrutniji javljaju se za cara Dioklecijana i njegovih suvladara. Tešku krizu koja je zahvatila Carstvo Dioklecijan je pokušao među ostalima riješiti omiljenom metodom autokratskih vladara – okrivljujući manjine. Napad je prvo usmjeren na manihejce, a potom i na kršćane. Diljem Carstva skupljale su se manihejske i kršćanske knjige te potom spaljivale. Pri tome stradavaju brojne knjižnice postavši žrtvom ovih progona.[58] Brojni su kršćani svojim životom platili pokušaj spašavanja svojih svetih knjiga.

[57] Meijer, F. Lekcije iz Rima : stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji. Zagreb : TIM press, 2012. Str. 24.
[58] Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 264.

Ni kršćani ne štede svoje neistomišljenike: najveću prijetnju u tom razdoblju pored službene vlasti predstavljali su heretici čije knjige u cilju zatiranja njihovog učenja rado uništavaju. Do prekretnice dolazi u 4. stoljeću, kada postaje očito da je progon kršćana neučinkovit. Tako nekadašnji Dioklecijanov suvladar i veliki progonitelj izdaje edikt o toleranciji 311. čime kršćanima priznaje vjersku slobodu, a time prestaju progoni. Nedugo potom jedan drugi veliki car Konstantin, kasnije nazvan Konstantin Veliki izdaje 313. svoj čuveni Milanski ukaz, kojim je kršćanstvo izjednačeno s drugim religijama, a poganska rimska religija više nije službena vjera države i vojske.

No bio je to ujedno i početak kraja grčko-rimske poganske kulture.

Izdvojiti kršćansko uništenje Serapeja bez cjelokupnog konteksta pogansko-kršćanskog sukoba bilo bi pogrešno. Događaji u Aleksandriji samo su odraz opće klime koja je vladala Carstvom, i stoga zaslužuju pojašnjenje. Prekid progona i službeni status bio je tek početak pobjedničkog pohoda kršćana i kristijanizacije Rimskog Carstva.

Vladavina Konstantina I. Velikog (307.-337.) obilježava taj početak kraja grčko-rimskog svijeta. S Konstantinom se položaj kršćana u pravnom poretku Carstva brzo i radikalno mijenja.[59] Sam Konstantin uzrokuje još uvijek brojne prijepore – kršćanin ili ne, trenutak preobraćenja, zakoni protiv pogana, dio su još uvijek otvorenih pitanja koja se vezuju uz Konstantina. Neki znanstvenici[60] [61]pozivajući se na Euzebija iz Cezareje tvrde da je već za Konstantina I. započelo donošenje zakona protiv pogana, tj. zabrana žrtvovanja, zatvaranje hramova i zabrana gradnje istih, no većina drugih mišljenja je da su stavovi Euzebija iz Cezareja izneseni u svom djelu *Život Konstantinov* pangeričke i eulogijske prirode. Za Euzebija je on prvi kršćanski car, prepoznavši u njemu osobu koju Bog vodi, Božjeg predstavnika na zemlji.[62] Konstantin je zasigurno nekim postupcima favorizirao kršćanstvo, no ujedno se morao pažljivo odnositi prema političkoj eliti i vojsci koja je bila poganska. Vidljivo je to i na primjeru Konstantinopola, *novog Rima* koji podiže. Grad je posvećen 330. iako Euzebije tvrdi da je to kršćanski grad bez ijednog poganskog hrama činjenice ga

[59] Jozić, B. Problem religijske ne/tolerancije : Kršćanstvo u Rimskom carstvu do Julijanove vladavine. Split : LAUS, 1995. Str. 58.

[60] Saradi-Mendelovici, H. Chrisitian attitudes toward pagan monuments in late antiquity and their legacy in later Byzantine centuries. // Dumbarton Oaks Papers, 44.(1990), str. 47-61. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/1291617 (2.5.2014.)

[61] Barens, D. T. Constanitines Prohibition of Pagan Sacrifice. //The American Journal of Philology, 105. 1. (1984.),str. 69-72. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/294627

[62]Jozić, B. Problem religijske ne/tolerancije : Kršćanstvo u Rimskom carstvu do Julijanove vladavine. Split : LAUS, 1995. Str. 72.

opovrgavaju. U gradu se podižu hramovi Kastoru i Poluksu, Fortuni itd., a iz Rima je dovezen veliki kip božice Atene.[63] Jasan je to pokazatelj vitalnosti poganstva u tom razdoblju.

4.3. Protupogansko djelovanje

Ipak već za Konstantina postaje očito da se opća klima mijenja. Carevi koji će vladati nakon Konstantina svojim će zakonima polagano slabiti poganstvo, sve do konačne pobjede pod Teodozijem. Pogani će imati kratkotrajnu renesansu pod Julijanom Apostatom koji im budi nadu u obnovu, no njegovom pogibijom ta nada umire. Kršćanski carevi sada odbijaju bilo kakvo povezivanje s poganstvom i otvoreno se protive njemu. Car Gracijan pod utjecajem milanskog biskupa Ambrozija postaje prvi vladar koji 367. odbija titulu *pontifex maximus*, također konfiscira hramsku zemlju, ukida povlastice poganskim svećenicima i vestalkama. Najveći udar u očima pogana zadaje kada iz Senata uklanja oltar pobjede, posvećen božici pobjede – Viktoriji.[64]

Protupogansko djelovanje manifestira se na više načina. Najuočljiviji poganski simboli su njihovi hramovi, kipovi i javno održavani obredi. Stoga će se oni prvi naći na udaru kršćana. No postojao je i dodatni razlog za napad. Za razliku od grčkog poimanja demona koji mogu biti bilo dobri ili loši, za kršćane oni su utjelovljene zla. Za kršćane će Isus Krist prilikom svog drugog dolaska konačno pobijediti demone.[65] Budući da za kršćane postoji samo jedan Bog, poganski bogovi su ustvari bili demoni koji su zaveli pogane. Vjerovalo se da se demoni hrane žrtvovanjem životinja, pa u tom uvjerenju sigurno leži dio razloga zbog čega je Teodozije zabranio žrtvovanje.[66] Teoretski za kršćane pogani i heretici nisu bili pravi neprijatelji, nego bespomoćne žrtve demonske obmane.[67] Stoga su brojni hramovi napadnuti, a kipovi uništavani. Neki od tih hramova su u potpunosti uništeni, a njihov materijal iskorišten za gradnju, ali većina je nakon obreda pročišćenja pretvorena u crkve. Mitrin hram,

---

[63] Kirsch, J. God Against the gods : the history of the war between monotheism and polytheism. London : Penguin Books, 2005. Str. 256.

[64] Moore, H. C. The pagan reaction in the late fourth century. // Transaction and Proceedings of the American Philological Association, 50 (1919), str. 122-134. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/282922 (2.5.2014.)

[65] Pagoulatos, G. The destruction and conversion of ancient temples to Christian churches during fourth, fifth and sixth centuries. Dostupno na: http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1994_1_10_Pagoulatos.pdf (3.06.2014.)

[66] Pagoulatos, G. The destruction and conversion of ancient temples to Christian churches during fourth, fifth and sixth centuries. Dostupno na: http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1994_1_10_Pagoulatos.pdf (3.06.2014.)

[67] Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ : religious violence in the christian Roman Empire. Berleley : University of California Press, 2005. Str. 180.

hram Zeusa Marnasa u Gazi, samo su neki od hramova preuzetih od strane kršćana, i sveta Tekla živjela je u bivšem hramu.[68]

Za kršćanske fanatike postojala je dodatna prednost napadanja poganskih hramova – mučeništvo. Tradicija mučeništva u kršćanstvu postoji gotovo od samih početaka, ali najraniji mučenici to nisu kanili postati.[69] No za vrijeme progona tijekom 3. st. brojni kršćani dobrovoljno odlaze u smrt kako bi postali mučenici, jer je to direktni put do Krista. U Katini na Siciliji je 304. ispred namjesnikove radne sobe jedan kršćanin vikao „Želim umrijeti jer sam kršćanin" – a njegova želja je i ispunjena.[70] Redovnik Rabula je s još jednim redovnikom porušio kipove u hramu u Baalbeku, zatim obojica ostaju čekati dolazak pogana očekujući da će ih ubiti. Pogani su ih brutalno pretukli, no obojica preživljavaju i kasnije postaju biskupi. Pisac Sulpicije Sever piše da je žudnja potencijalnih mučenika za slavnom smrću jača i od žudnje svećenika da postanu biskupi.[71] Ova priželjkivana smrt nije nailazila na odobravanje uvaženih crkvenih otaca, tako Origen, Tertulijan i Klement Aleksandrijski osuđuju ove postupke.

Jedan od najvećih kršćansko – poganskih sukoba dogodio se u Aleksandriji. Ovaj veliki grad pored brzorastuće kršćanske zajednice ima i veliku te značajnu pogansku i židovsku zajednicu. Gotovo jedno stoljeće odvijalo se sustavno diskrimiiniranje poganstva, no ono je bilo relativno tolerirano sve do cara Teodozija. Odluka koju donosi 392. zakonski zabranjuje javno iskazivanje poganske religije i nalaže zatvaranje svih poganskih hramova. Bila je ovo konačna pobjeda kršćanstva – sada je Rimsko Carstvo bilo kršćansko Carstvo.

Jedan od simbola Aleksandrije i božanski zaštitnik grada bog Serapis i njegov veličanstveni hram Serapej naći će se tako na udaru kršćana. Do uništenja Serapeja, a ujedno i njegove knjižnice dolazi 391. kada kršćanski fanatici prodiru u hram i preuzimaju ga.

4.4.Grgur iz Kapadokije

No 391. ne dolazi do prvog kršćanskog napada na Serapej. Nekoliko desetljeća ranije, jedan drugi kršćanin, tj. arijanac i biskup Grgur iz Kapadokije (ubijen 361.) u svom fanatizmu

---

[68] Pagoulatos, G. The destruction and conversion of ancient temples to christian churches during fourth, fifth and sixth centuries. Dostupno na: http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1994_1_10_Pagoulatos.pdf (3.06.2014.)

[69] Meijer, F. Lekcije iz Rima : stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji. Zagreb : TIM press, 2012. Str. 64.
[70] Meijer, F. Lekcije iz Rima : stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji. Zagreb : TIM press, 2012. Str. 65.
[71] Meijer, F. Lekcije iz Rima : stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji. Zagreb : TIM press, 2012. Str. 66.-67.

namjeravao je poduzeti sličan poduhvat. Postavljen od strane arijanskog cara Konstanca bio je zadužen za provedbu njegove politike. U pratnji carske vojske ulazi u grad. Bilo je to složeno razdoblje, antipogansko zakonodavstvo razjarilo je poganske građane, a unutarkršćanski sukob dodatno je pogoršavao stanje. Po carevom nalogu progoni pristaše biskupa i patrijarha Aleksandrije Atanazija.[72] Grgur iz Kapadokije gorljivo se okomio i na pogane, posebno na njihove hramove i kultove, javno ih ismijavajući. Namjeravao je s vojskom zabraniti pogansko žrtvovanje, kao i opljačkati hramove. Također napada i pljačka Serapej, najveći simbol poganstva u Aleksandriji. Caru predlaže da hramovima ukine povlasticu neplaćanja poreza. U govorima je poticao na rušenje kipova bogova, a u svom fanatizmu je išao tako daleko da je dječacima rezao kovrče jer ih je povezivao s poganskim kultovima. No njegovi postupci ujedinili su pogane Aleksandrije.[73] Dolazi do učestalih trzavica i sukoba koji nerijetko završavaju oružanim sukobom pogana i carske vojske. Brojni kršćani stradavaju od poganske ruke, od kojih su neki i razapeti na križ, česta pojava prilikom poganske osvete kršćanima.[74] Nemajući značajniju podršku u gradu jedini oslonac za ostanak na vlasti bila mu je carska vojska. No kada car Konstanc umire, on gubi podršku. Potom biva uhićen skupa sa svojim sljedbenicima zbog pljačke i zloupotrebe položaja. Nedugo potom poganska rulja[*]upada u zatvor i ubija ih, njihova mrtva tijela vukli su aleksandrijskim ulicama.[75] Novi je car Julijan Apostata, zvan i posljednji poganski car, pomilovao Aleksandrijce, ali ih je i pokudio zbog tog čina.[76] Još se jedna zanimljivost veže za Grgura iz Kapadokije koja može biti ključna za sudbinu knjižnice. Naime, nakon njegove pogibije car zapovijeda da se njegova velika knjižnica pošalje u Carigrad. Izvor nam kaže da je ovu knjižnicu car priželjkivao godinama.[77] Uzevši u obzir da je Grgur u razdoblju svoje vladavine zapovjedio pljačku brojnih hramova, među ostalim i Serapeja, postoji mogućnost da je dio knjiga bio upravo iz knjižnice iz Serapeja. Poznato je da je pored ljubavi za knjigu posjedovao monopol na važne poslove u Aleksandriji, kao što je trgovina papirusima, grobarski posao itd. Ovi su mu poslovi donosili velike prihode.

---

[72] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 283.

[73] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 291.-292.

[74] Athanassiadi, P. Persecution and response in late paganism : the evidence of Damascius. //The Journal of Hellenic Studies, 113 (1993), Str. 1-29 Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/632395 (2.5.2014.)

[*] Po nekim izvorima za njegovo ubojstvo su krivi kršćani.

[75] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 298.

[76] Jozić, B. Problem religijske ne/tolerancije : Kršćanstvo u Rimskom carstvu do Julijanove vladavine. Split : LAUS, 1995. Str. 129.

[77] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 299.

4.5.Teofil i kraj Serapeja

Godina 392. bila je ključna za Serapej. Široko rasprostranjena antipoganska kampanja i religijsko nasilje provođeno diljem Carstva zahvatilo je i Aleksandriju. Stanje u gradu je bilo naelektrizirano i trebala je samo iskra da zapali vatru sukoba. Najraniji i najiscrpniji izvor za ove događaje donosi nam Rufin. Po njemu sukob je započeo kada su radnici koji su radili na bazilici otkrili podzemno pogansko svetište, najvjerojatnije svetište boga Mitre. Ovo otkriće iskorištava aleksandrijski patrijarh Teofil koji pronađene obredne predmete pokazuje javnosti i javno ih ismijava. Ismijavanje izaziva veliko negodovanje pogana koji napadaju kršćane te dolazi do brojnih žrtava.[78] Pogani se nakon ovog sukoba povlače u Serapej. Veliki Serapisov hram bio je dobro utvrđen kompleks, gotovo kao tvrđava. Stoga se pogani u njemu osjećaju sigurnim, dok su kršćani znali da bi direktni napad na hram doveo do velikih žrtava. Gradske civilne i vojne vlasti željele su posredovati između dviju strana, no ne mogavši postići dogovor, rješenje novonastale situacije traže od cara Teodozija. Sam car želi izbjeći ponavljanje velikog masakra koji se nedavno dogodio u Solunu, stoga donosi kompromisno rješenje. Pogani će biti pomilovani, ubijeni kršćani bit će proglašeni mučenicima, a Serapisov kult kao razlog za nasilje bit će zabranjen.[79] Kako nam Rufin prenosi, vojska je zauzela hram, a za njima ulaze kršćani. Glavni cilj bio je veliki Serapisov kip. Serapisov kip bio je djelo poznatog atenskog kipara Bryaxisa, izrađen u hrizelafantinskoj tehnici.[80] U početku postoji zazor od oštećivanja kipa radi legende da će se zemlja otvoriti i svijet propasti, no po Rufinu jedan je kršćanski vojnik uzeo sjekiru i udario čeljust kipa, te nastavlja udarati dok ne odsječe udove kipa.[81] Po Teodertu Cirskom sam je patrijarh Teofil zapovjedio nekom čovjeku da sjekirom udari kip, kako bi dokazao da je legenda lažna. Kip je rasječen na komade, od kojih su neki spaljeni, a dio je raznošen ulicama Aleksandrije da bi mu se izrugivali. Teofil zapovijeda da se na mjestu hrama podigne crkva nazvana po sinu cara Teodozija – Honoriju.[82] Bila je to konačna pobjeda nad demonima u Aleksandriji.

---

78 Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 161.
79 Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 162.
80 Kristensen, M. T. Religious conflict in late antique Alexandria : Christian responses to „pagan“ statues in the fourth and fifth centuries CE. Dostupno na : http://www.academia.edu/233595/Religious_Conflict_in_Late_Antique_Alexandria_Christian_Responses_to_Pagan_Statues_in_the_Fourth_and_Fifth_Centuries_AD (24. 05. 2014.)
81 Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 163.
82 El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 89.

Slika 4. Patrijarh Teofil pobjedonosno stoji iznad Serapeja

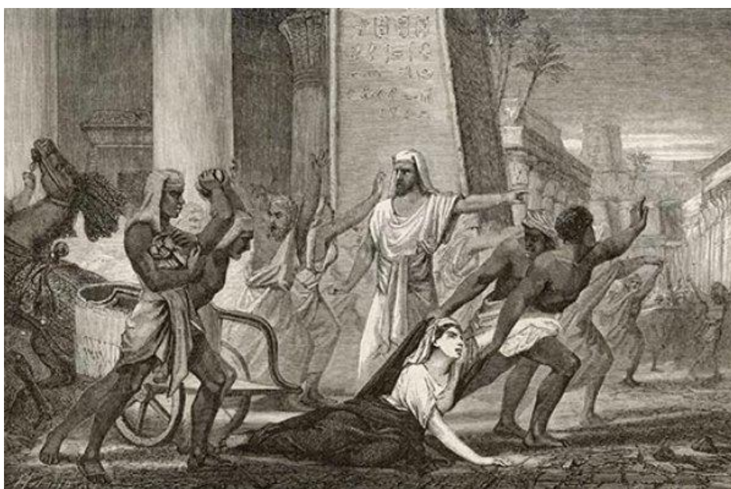
Bez daljnjega možemo pretpostaviti da, ako je knjižnica još uvijek postojala do provale kršćana u hram, nakon toga konačno bi prestala postojati. Teodert Cirski piše da je hram razrušen do temelja, a jedan drugi izvor, poganin Eunopije piše da su Teofil i njegovi sljedbenici donijeli uništenje hramu i da samo najveće kamenje nisu odnijeli, a sve ostalo je upropašteno i uništeno.[83] S pobjedom kršćanstva u cijelom Carstvu nastaje novo ozračje, vjera i vjerski sadržaji postaju dominantno područje interesa, dok knjige i knjižnice starog svijeta polagano nestaju. Tome svjedoči i Amijan Marcelin kada kaže da su *„knjižnice zauvijek zatvorene kao grobovi.“*[84] Poganske knjige i knjižnice uništavane su diljem Carstva, tako car Jovijan zapovijeda da se spali knjižnica u Antiohiji.[85]

4.6. Hipatija i kraj poganstva

Iako nije direktno povezana sa sudbinom knjižnice, jedna je žena važna za razumijevanje kraja helenizma – riječ je o Hipatiji. Bila je na čelu Aleksandrijske akademije. U dobu koje u najmanju ruku nije bilo naklonjeno ženama uspjela je postati velikom

[83] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 90.
[84] Stipanov, J. Knjižnice i društvo. Zagreb : Školska knjiga, 2010. Str. 93.
[85] Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 266.

matematičarkom i znanstvenicom. No ono po čemu je najpoznatija bila je njena tragična smrt. Kao poganka našla se unutar sukoba za vlast između predstavnika civilne vlasti Oresta kojemu je bila naklonjena i koji je rado uvažavao njene savjete i crkvene vlasti – Ćirila. Ćiril je Hipatiju često optuživao da je vještica i da baca vradžbine na grad.[86] Kako je sukob sve više rastao, skupina fanatičnih redovnika presrela je Hipatiju koju su razgolitili i ubili kidajući joj meso komadima keramike ili crijepa (ovisno o izvoru i prijevodu). Tijelo joj je potom spaljeno. Samom Ćirilu je narod klicao jer je *„uklonio posljednji ostatak idolopoklonstva u gradu"*.[87]

Slika 5. Ubojstvo Hipatije

Hramovi su bili porušeni, obredi zabranjeni, no pogani su i dalje predstavljali značajnu snagu, ponegdje su zadržali utjecaj i u 6. stoljeću. Da su predstavljali značajnu snagu vidljivo je i iz toga što okrivljavaju kršćane za pad Rima od strane barbara, tj. da je za pljačku Rima od strane Alarika odgovorno napuštanje starih bogova.[88] Zanimljivu priču donosi Zosim koji piše da je prilikom opsade Rima, perfekt grada Pompeianus slučajno upoznao neke ljude iz Toskane koji mu pričaju da su stanovnici grada Neveia uz pomoć haruspica otjerali barbare. Perfekt se obraća papi Inocentu I. koji haruspicima dopušta da obave privatni obred. Haruspici odgovaraju da obred mora biti javno održan kraj Senata uz prinošenje žrtve jer je u suprotnom beskoristan. Javni obred nije održan, jer se nitko ne usuđuje prisustvovati poganskom obredu.[89] Goti nedugo potom 410. godine, zauzimaju Rim te ga pljačkaju.

[86] Charles, R.H. The chronicle of John, bishop of Nikiu. London : Williams & Norgate, 1916. Str. 100-101.
[87] Charles, R.H. The chronicle of John, bishop of Nikiu. London : Williams & Norgate, 1916. Str. 102.
[88] Moore, H. C., The pagan reaction in the late fourth century. // Transaction and proceedings of the American Philological Association, 50 (1919),str. 122-134. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/282922 (2.5.2014.)
[89] Zosim, New history. Canberra : Australian Association for Byzantine Studies, 1982. Str. 121.

No bili su to posljednji trzaji jednog svijeta koji umire, a s njim je „umirala“ i većina pisanog nasljeđa antike.

5. Arapsko uništavanje Aleksandrijske knjižnice

„Ako se njihov sadržaj slaže s Alahovom Knjigom, tada ih ne trebamo, jer u tom slučaju Alahova Knjiga više nije dovoljna. Ako pak sadržavaju bilo što suprotno onome što se nalazi u Alahovoj Knjizi, tada nema potrebe da ih čuvamo. Zato idi i uništi ih."[90] Svakom poznavatelju, ili tog razdoblja ili povijesti knjižnica i knjige dobro su poznate ove riječi. Navodno ih je izgovorio arapski vojskovođa i kalif Omar time zapovjedivši konačno uništavanje preostalih knjiga velike Aleksandrijske knjižnice. Međutim, priča o arapskom uništavanju Aleksandrijske knjižnice je iznimno zanimljiva i započinje na pragu jednog novog doba i nastanka civilizacije i religije koja danas ima preko milijardu sljedbenika.

5.1. Pojava Arapa i povijesna pozadina

Arapi su stoljećima živjeli u sjeni triju Carstava, onodobnih pandana današnjih supersila: Istočnog Rimskog Carstva, Perzijskog Carstva kojim je vladala dinastija Sasanida, dok je iz Afrike svoj utjecaj širilo treće Carstvo – Etiopija.

Lutajući nepreglednim i neplodnim pustinjskim prostranstvima Arapskog poluotoka s tek ponekim oazama u kojima je bujao život, Arapima je svakodnevnica tekla u kombinaciji stočarstva, rijetke poljoprivrede u surovom okolišu, trgovine te pljačkaških pohoda i neprestanih ratova među zaraćenim plemenima.

Carstva nisu pridavala veliku važnost ovom beskrajnom prostoru koje je bilo gotovo nemoguće vojno kontrolirati, a također bi takav pothvat zahtijevao velike financijske troškove koje ni jedna strana nije bila spremna podnijeti. Zadovoljavale su se time da im ta plemena iskazuju lojalnost koja je često odlazila sad jednom, sad drugom Carstvu, ovisno o trenutnom odnosu snaga, bivajući tako tampon zonom. Jedino područje Arapskog poluotoka za koje je vladao interes bila je regija u Rimu zvana *Arabia Felix* ili u hrvatskom prijevodu Sretna Arabija. To je područje današnjeg Jemena koje su njegovi stanovnici ljubomorno čuvali. Bogato i strateški važno u antici zbog monopola nad proizvodnjom tamjana, nezamjenjivog za religijske obrede diljem antičkog svijeta, ali i mirte te kontrole trgovačkih putova s robama iz Indije i Afrike.[91]

[90] Stipanov, J. Knjižnice i društvo. Zagreb : Školska knjiga, 2010. Str.78.
[91] Rogerson, B. Prorok Muhamed : biografija. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 24.-40.

Sve se promijenilo s jednim čovjekom, osnivačem nove religije islama – Muhamedom. Rođen je 570., a potekao je iz plemena Kuraiša, važnog arapskog plemena iz svetog grada Meke. U duhu stanovnika svog grada, Muhamed se također bavi trgovinom, tako prelazeći karavanama stare trgovačke rute Arabije. No, istovremeno iza kulise poslovnog, obiteljskog čovjeka živio je strastveni tražitelj prosvjetljenja, koji je čitavog života tražio Boga.[92] Ni sam nije očekivao nadolazeće događaje. Jedne je noći trgnut iz sna, Muhamed, onako kako vjeruje svaki musliman uz anđeosku zapovijed započeo recitirati. Stvoren je prvi stih Kurana, što doslovce ima značenje „recitacija", za svakog muslimana, riječ Božja izgovorena kroz Muhamedova usta.[93] Poslušavši njegovu priču, njegova žena Hadidža, postaje prva koja ga priznaje prorokom Božjim.

Nakon te noći 610. godine svijet nikad više neće biti isti. Započelo je novo doba. Mogla je to biti samo nevažna crtica u drevnoj povijesti nebitnog rubnog područja velikih Carstava koju bi danas samo najveće povjesničarske cjepidlake poznavale, ako bi bila zabilježena u nekoj kronici, ili bi vjerojatnije nestala u zaboravu kao mnogi drugi vjerski reformatori čije ideje i vjera nisu naišli na plodno tlo, i time su za nas zauvijek izgubljeni. Međutim, Muhamed i islam imali su tu snagu da od gotovo šačice sljedbenika izrastu u danas drugu najbrojniju religiju.

Nakon osvajanja i pridobivanja Meke i Medine, nova se vjera širila poluotokom kao šumski požar usred toplog ljeta. Ništa nije sprečavalo ujedinjavanje brojnih arapskih, vječno zavađenih plemena pod novi stijeg islama.

Započelo je doba arapskog osvajanja. Dotad uspavana plemena okupivši se postaju nezaustavljiva vojna sila s energijom i žarom koje samo nove ideje i vjerovanja imaju na devama i konjima osvajala su prostore od obala Atlantika do obala rijeke Ganges.

Prorok Muhamed preminuo je 632., a njegovim nasljednikom postaje Ali Abu Bakr koji je bio treća osoba koja je prihvatila islam kao svoju vjeru. On je pokretač islamskog pohoda na susjedna Carstva. Njegova vladavina je kratkotrajna, kao kalif vladao je svega dvije godine, a umire 634. Ali Abu Bakr je već za života izabrao svog nasljednika, iznimno utjecajnog i sposobnog organizatora i vojskovođu Omara, koji postaje drugi kalif. Islamski prodor se nastavio, nekad moćno Perzijsko Carstvo u rekordnom roku je pokoreno. Istovremeno su tekli napadi na Istočnorimske provincije, Mezopotamija i Sirija padale su

[92] Rogerson, B. Prorok Muhamed : biografija. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 84.
[93] Rogerson, B. Prorok Muhamed : biografija. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 85.

jedna za drugom. Sveti grad Jeruzalem, tek vraćen prije par godina u okrilje Carstva nakon Perzijske okupacije, i u kojem je car Heraklije trijumfalno podigao vraćen iz Perzije Sveti križ 630. godine[94] sada pada pod arapskim naletom.

Nadiruća arapska sila bacila je sada pogled na Egipat.

Egipat, ta drevna zemlja faraona, jedna od kolijevki civilizacije nastala na obalama Nila, već se stoljećima nalazila u sastavu Rimskog Carstva. Bila je jedna od najvažnijih provincija Carstva. Njeno plodno tlo bilo je izvor žitarica za brojno stanovništvo Carigrada i drugih dijelova Carstva. Stoga je poljoprivreda predstavljala ključni element egipatskog gospodarstva. Pored iznimno važne poljoprivrede Egipat je imao značajan trgovački i strateški značaj, ali i njegov intelektualni i ljudski potencijal nije bio zanemariv. U dobu o kojem govorimo, Egipat je imao približno 3 000 000 stanovnika što je predstavljalo značajan pad stanovništva uzevši u obzir da je procijenjeni broj stanovnika u prvim stoljećima novog vijeka bio oko 5 000 000 stanovnika na vrhuncu, tada još nepodijeljenog Rimskog Carstva. Kuga, ratovi s Perzijom i društvena previranja elementi su koji pridonose smanjenju populacije. Unatoč ovim zbivanjima Aleksandrija zadržava status najvažnijeg političkog i gospodarskog centra Egipta.

Ključni događaj koji će dugoročno odrediti daljnju sudbinu Egipta zbio se 602. godine kada dolazi do novog rata između Bizanta i Perzije. Povod ratu je bila pobuna bizantskih vojnika stacioniranih na dunavskoj granici koji biraju novog cara iz svojih redova – Foku. Dotadašnji car Maurikije je smaknut. Ubojstvo cara poslužit će perzijskom kralju Hozreju II. kao povod za napad na Bizantsko Carstvo. Ratna sreća nije bila naklonjena Bizantu, poraz za porazom nanose im Perzijanci. Foka se kao vladar pokazao nesposobnim i njegovi postupci samo su pogoršali stanje. Sasanidska vojska tako je 614. zauzela sveti grad Jeruzalem. Gubitak Jeruzalema predstavljao je veliki udarac za bizantsko samopouzdanje, budući da su sebe doživljavali kao kršćansko carstvo. Nedugo potom njihove snage 617. prodiru u Egipat. Perzijsko pokoravanje Egipta završava 619. kada vojska ulazi u Aleksandriju.[95] Gubitak Egipta kao žitnice carstva, predstavlja veliki udarac. Nema previše informacija o godinama provedenim pod perzijskom okupacijom, no kao i svaki rat zasigurno je donio velika stradanja, kako ljudi tako i imovine. Na meti Perzijanaca posebno su se našle crkve i njihova imovina. No kada su uspostavili kontrolu Perzijanci su izgleda imali nježan pristup vladanja

---

[94] Ostrogorski, G. Povijest Bizanta 324.-1453. Zagreb : Golden marketing : Tehnička knjiga, 2006. Str. 61.
[95] Kennedy, H. The great Arab conquests : how the spread of Islam changed the world we live in. Philadelphia : Da Capo Press, 2007. Str. 153.

Egiptom. Njihova vladavina trajala je svega 11 godina, a zanimljivo je da u razdoblju njihove vlasti nije bilo prisile stanovnika da se preobrate na zoroastrizam.[96] Kada se nakon nekoliko godina pod novim carem Heraklijem sreća okrenula u bizantsku korist postignut je dogovor o mirnom perzijskom napuštanju Egipta.

5.2. Arapi osvajaju Egipat

Povratak pod bizantsku vlast ne donosi Egiptu mir i prosperitet. Glavni kamen spoticanja bio je problem vjere. Istočne provincije Carstva, a posebno Egipat bili su jaka uporišta monofizitizma, vjerskog učenja u suprotnosti sa službenim stajalištem. Ovaj je spor trajao stoljećima. Monofizitski kršćani Egipta poznati su nam pod imenom Kopti. Upravo će represija i diskriminacija „heretika„ dovesti do njihove nelojalnosti i udaljavanja od središnje vlasti koja se nalazila u Carigradu. Time će novim osvajačima omogućiti da relativno lagano pokore Egipat i što je važnije – učvrste vlast. Nakon osvajanja Palestine, Mezopotamije i Sirije idući na redu bio je Egipat. Arapska vojska stupa na egipatsko tlo 639. pod vodstvom Amr ibn-al-Asa. Arapske snage koje su prodirale u Egipat nisu bile velike, radilo se o vojsci od nekoliko tisuća vojnika, koju je često lokalno stanovništvo dočekivalo s olakšanjem i rado pomagalo u napredovanju s hranom ili kao vodiči. Ogledni primjer ove nelojalnosti prema Carstvu vidljiv je i iz postupaka koptskog biskupa iz Aleksandrije koji se odmah po stupanju Arapa u Egipat obratio Koptima i naložio im da osvajačima ne pružaju nikakav otpor.[97] I kroničar ovih događanja Ivan biskup iz Nikiua koji je bio monofizit piše u svojim kronikama o nezadovoljstvu Kopta politikom Carigrada.

Arapska vojska je nizala pobjedu za pobjedom, preuzimajući sve više dijelova Egipta pod svoju vlast. Posebno je poražavajući bio gubitak važne utvrde u središnjem Egiptu – Babilonije. Brojni Egipćani pred arapskom najezdom bježe u Aleksandriju.

Aleksandrija je bila posljednja bizantska crta obrane, grad koji nisu željeli tek tako prepustiti osvajačima. Zidine Aleksandrije bile su jednako moćne kao i one u Konstantinopolu, a vojne snage koje su branile grad vjerojatno su se kretale oko 50 000 vojnika[98] što predstavlja impresivnu vojnu silu. Arapi su zastali pred silinom Aleksandrije, njihova vojna strategija nije još bila dovoljno razvijena niti su posjedovali opsadne strojeve za zauzimanje grada takve veličine. Na koncu su se zadovoljili držanjem grada pod opsadom.

---

96 Kennedy, H. The great Arab conquests : how the spread of Islam changed the world we live in. Philadelphia : Da Capo Press, 2007. Str. 153.
97 Hiti, F. Istorija Arapa : od najstarijih vremena do danas. Sarajevo : „Veselin Masleša“, 1987. Str. 161.
98 Lewis, L. D. Božji žrvanj : islam i nastajanje Europe : 570.-1215. Zagreb : Algoritam, 2012. Str.104.

Sudbina opkoljenog grada odlučena je daleko od Aleksandrije, prosudivši da je daljnje inzistiranje na obrani Egipta uzaludno, kao i novonastala potreba za vojnim snagama. Zbog dinastičkih sukoba koji izbijaju u Carigradu donesena je odluka da patrijarh Kir postigne dogovor o mirnom povlačenju bizantskih snaga i prepuštanju Aleksandrije i Egipta novim vladarima. Bizantinci su se povukli iz Aleksandrije noseći sve vrijedno što su mogli ukrcati u svoje brodove. Arapi ulaze 641. u Aleksandriju.

Osvajač Aleksandrije Amr ibn-al-Asa bio je milostiv prema građanima. Tko je želio napustiti grad mogao je to učiniti, a oni koji su ostali mogli su prijeći na islam ili zadržati svoju vjeru, ali plaćati danak. Kalifu Omaru napisao je pismo u kojem je rekao: „ Zauzeo sam grad s 4000 palača, 4000 kupelji, 400 kazališta, 1200 voćarnica i 40 000 Židova koji plaćaju danak“[99]. Iako su brojke zasigurno uvelike pretjerane, nema sumnje da su Arapi bili zadivljeni gradom koji im je pao u ruke.

Međutim, Bizant se nije tako lako želio odreći Aleksandrije. Godine 645. započinje iznenadni napad na Aleksandriju s velikom flotom te ga zauzimaju. Ipak, bila je to kratkotrajna pobjeda, brzo okupivši snage Arapi ponovo zauzimaju grad.

Kao apsolutni gospodari Aleksandrije imali su mogućnost odlučivanja o njenoj sudbini. Neupitno je da su Arapi, ako su željeli uništiti knjige iz Aleksandrijske knjižnice, mogli to učiniti bez da ih itko spriječi. No jesu li to i učinili? Ili je bolje pitanje je li uopće postojala knjižnica koju bi mogli uništiti?

5.3. Mit o arapskom uništenju knjižnice

Prvi izvor koji okrivljuje Arape, tj. kalifa Omara za uništenje knjižnice pojavljuje se u XIII. stoljeću, dakle više od 500 godina nakon tih događaja. Ni jedan izvor koji nastaje bilo tijekom invazije ili neposredno nakon nje, bio on bizantske, arapske, židovske ili koptske provenijencije, ne daje niti slutnju o takvom događaju. Posebno je to zanimljivo uzevši u obzir da bi arapska šutnja bila i razumljiva, međutim ona bizantska ili koptska kojoj bi svaka prilika da ocrni neprijatelja bila i više nego dobrodošla u ovom slučaju izostaje. I dandanas ovo pitanje izaziva prijepore, iako je stav ogromne većine stručnjaka da je u pitanju mit koji je nastao u 13. stoljeću. Kao i u mnogim drugim situacijama unatoč prevladavajućem stavu i danas se često ovo pitanje koristi u propagandne svrhe u cilju označavanja islama kao barbarske i rušilačke religije. I u Hrvatskoj relativno nedavno objavljena knjiga Theodora

[99] Vrettos, T. Aleksandrija : grad zapadne misli. Zagreb : Izvori, 2003. Str. 248.

Vrettosa *Aleksandrija: grad zapadne misli* donosi stav autora koji bez kritičkog odmaka iznosi ovaj mit kao činjenicu[100] unatoč brojnim uvaženim autorima koji su osporili ovaj mit.

Zapadno društvo za priču o Arapima kao krivcima za uništavanje knjižnice prvi put doznaje iz djela koje 1663. objavljuje Edward Pococke, profesor na Oxfordskom sveučilištu. On donosi tekst koji je napisao Bar-Hebrej (1226.-1289.) svećenik sirijske pravoslavne crkve, a koji piše da su koptski svećenik Ivan Gramatik i novi gospodar grada Amra diskutirali o mnogim religijskim i filozofskim pitanjima. Među ostalim Ivan Gramatik se zanimao za sudbinu knjiga iz Aleksandrijske knjižnice, pojasnivši mu kako su drevni vladari Egipta Ptolomejevići sakupljali brojne knjige iz svih područja sa sve četiri strane svijeta te je upitao Amra mogu li tako važne knjige ostati netaknute. Autor dalje donosi da Amr nije mogao sam donijeti odluku, već upućuje pismo kalifu Omaru u kojem ga pita što da radi s knjigama. Kalif u odgovoru Amru iznosi svoje poznato stajalište u kojem mu nalaže da ih uništi. Amr potom izdaje zapovijed da knjige iz knjižnice budu iskorištene kao gorivo za kupališta diljem Aleksandrije. Kupališta su se grijala knjigama tijekom punih šest mjeseci.[101]

Slika 6. Kalif Omar zapovijeda uništavanje knjiga iz Aleksandrijske knjižnice

Ova priča koju nam donosi Bar-Hebrej nadovezuje se na najraniji izvor čiji je autor Abd al-Latif, bagdadski liječnik koji je posjetio Egipat 1203. godine i koji u svom djelu donosi informaciju da je Amr po nalogu Omara uništio knjižnicu.[102] Identičnu priču donosi i

[100] Vrettos, T. Aleksandrija : grad zapadne misli. Zagreb : Izvori, 2003. Str.248. – 250.
[101] Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006. Str. 201.
[102] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 214.

egipatski učenjak Ibn al-Qifti koji u svojem djelu objavljenom 1227. *History of Learned Men* također priča o Ivanu Gramatiku te potvrđuje da su kupališta Aleksandrije zagrijavana knjigama iz knjižnice.[103]

Zanimljivo je da je Ivan Gramatik neupitno identificiran kao Ivan Filopon, kršćanski teolog i filozof koji je umro davno prije arapskog dolaska, oko 570. godine.[104]

Ova verzija posebno je popularizirana djelom čuvenog britanskog povjesničara Edwarda Gibbona *Slabljene i propast Rimskog carstva*. Porijeklo ove priče je nesigurno, no ukoliko nastaje u 13. stoljeću znači da pada u jek Križarskih ratova, što bi moglo biti važno polazište za razumijevanje nastanka mita. Pollard i Reid zaključuju da je kršćanskim autorima kao što je Bar-Hebrej odgovaralo da ocrne islam kao barbarski i nazadan.[105] Međutim zaboravljaju da je Bar-Hebrej rođen 1226., dakle godinama nakon što su Abd al-Latif i Ibn al-Qifti napisali svoja djela u kojima spominju te događaje, a obojica su bili muslimani, kojima zasigurno nije bilo u interesu ocrniti vlastitu religiju.

Zanimljivo je da se u 14. stoljeću javlja gotovo identična verzija ove priče u kojoj je kalif Omar odgovoran za uništavanje jedne druge čuvene knjižnice, tj. akademije u sasanidskom Gundišapuru te arhiva u gradu Ktesifonu kao i drugih zoroastrijanskih knjiga u Perziji. Ibn Khaldun donosi priču u kojoj se Omaru pripisuju gotovo identične riječi kao izrečene za Aleksandrijsku knjižnicu.[106] Pravi razlog nestanka zoroasterskih knjiga nije bilo njihovo uništenje od strane Arapa, iako su u sukobu nesumnjivo nastradale i knjige, već u tome da se nakon arapskog osvajanja Perzije niti jedan od iranskih jezika nije uspio nametnuti kao jezik književnosti. Dok je pokušaj zoroasterskih svećenika da pahlavi jezik sa svojim složenim pismom suprotstave prodiranju arapskog završio neuspješno. Obrazovaniji slojevi perzijskog društva preuzimaju arapski alfabet i započinju sustavno prevođenje starih djela na novi jezik.[107] Upravo to smatram presudnim faktorom za nestanak drevnih rukopisa, kad su jednom prevedeni na novi jezik, stare verzije nikome neće trebati, a vrijeme je učinilo ostalo.

Porijeklo ove priče možda se ipak krije u uobičajenom motivu bezbrojnih događaja – novcu. Bar tako tvrdi Mostafa El-Abbadi, povezujući nastanak ovog mita s velikim islamskim

---

[103] El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990. Str. 170.-171.
[104] El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990. Str. 170.
[105] Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006. Str.
[106] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 214.
[107] Džaka, B. Historija perzijske književnosti : od nastanka do kraja 15. vijeka. Sarajevo : Naučnoistraživački institut „Ibn Sina", 1997. Str. 55.

vladarom Saladinom koji je svrgnuo vladarsku dinastiju Fatimida, a kojemu su trebala ogromna sredstva za nastavak borbe protiv Križara. Stoga je na prodaju dao mnoga blaga koja je zaplijenio fatimidima, među kojima su se nalazile i knjige iz knjižnica koje je ta vladarska obitelj podizala. Da ublaži kritiku radi takvog ponašanja, koja je zasigurno nastala jer je islamsko društvo u tom razdoblju bilo iznimno kulturno i obrazovano s velikim interesom za znanost, on širi priču kako je manja šteta prodati knjige nego ih uništiti kao što je svojevremeno Omar naredio. Tvorac prve nam poznate zapisane verzije ove priče Ibn al-Qifti bio je usko povezan sa Saladinom.[108]

Prodaja knjiga nije bila nikakva novost za arapski svijet. Kada je 1070. u fatimidskom Egiptu izbila velika glad, kalif Al-Mustansir bio je prisiljen prodati tisuće knjiga iz velike Fatimidske knjižnice u Kairu kako bi platio svoje turske vojnike. Drugom prilikom prodao je knjige kako bi platio dug dvojici svojih ministara. Trebalo je 25 deva da odnesu knjige koje su prodane tek za djelić svoje prave vrijednosti.[109]

Autor ovog rada smatra da je Aleksandrijska knjižnica, točnije ona knjižnica koja se nalazila u Serapeju u vrijeme dolaska Arapa davno prije nestala u razdoblju sukoba kršćana i pogana. Okrivljavati Arape za ovaj događaj bilo bi pogrešno, ne zato što oni to ne bi napravili, već zato što knjižnice u Serapeju više nije bilo. Uzevši u obzir stoljeća šutnje o bilo kakvom postojanju neke velike knjižnice u Aleksandriji gotovo je nemoguće da je jedna takva i postojala prilikom arapskog osvajanja.[110] Sam Omar zasigurno nije bio čovjek široke kulture, a u brojnim pitanjima je imao uska gledišta.[111] Stoga je jedan takav vladar uzevši u obzir vjerski zanos i fanatizam prvog vala arapskog osvajanja doista mogao izdati zapovijed o uništenju jedne kršćanske knjižnice. No nje već dugo nije bilo.

Vjerojatno nikada nećemo saznati pravi motiv nastanka ove legende, međutim s velikom sigurnošću možemo skinuti krivnju s Arapa kao krivaca za konačno uništenje Knjižnice.

---

108 El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 210 - 211.

109 El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990. Str. 174-175.

110 Butler, J. A. The Arab conquest of Egypt : and the last thirtty years of the Roman dominion. Oxford : Clarendon Press, 1902. Str. 245.

111 Lewis, L. D. Božji žrvanj : islam i nastajanje Europe : 570.-1215. Zagreb : Algoritam, 2012. Str. 106.

6. Ostali mogući krivci

Najveći misterij vezan uz knjižnicu i Muzej je pitanje njihove sudbine. Pored spomenutih krivaca moguće je da dio odgovornosti za nestanak ove dvije institucije pada i na događanja koja će obilježiti Aleksandriju u burnim stoljećima koja dolaze.

6.1. Židovska pobuna

Jedan od događaja koji je mogao dovesti do uništenja Knjižnice i Muzeja nakon Cezara bila je velika pobuna Židova u Rimskom Carstvu. Područja koja su zahvaćena pobunom bila su Kirenaika, Cipar, Egipat, Mezopotamija i Judeja. Pobuna je trajala od 115. do 117. i dovodi do velikih ljudskih gubitaka i razaranja. Točan uzrok ustanka nije nam poznat[112], ali zasigurno se krije u stoljetnom nezadovoljstvu Židova prema Rimljanima i Grcima, kao i na još uvijek svježe zapamćen tragično okončan ustanak u Judeji. Pobuna izbija u Kirenaiki pod vodstvom samoproglašenog mesijanskog kralja Lukasa. Ustanici iskorištavaju odsustvo rimske vojske koja je bila zaokupljena ratom s Partima. Dion Kasije navodi da su Židovi masakrirali na stotine tisuća Grka i Rimljana samo na Cipru i Kirinaiki. Iako zasigurno pretjeruje u broju žrtava, nesumnjivo je da su brojni Grci i Rimljani stradali od strane ustanika. Aleksandrija kao jedan od najvećih centara židovske dijaspore također je zahvaćena ustankom. Na meti židovskih fanatika našli su se i brojni hramovi koji su uništavani, posebno u Kirinaiki, ali i u Aleksandriji. Među ostalima napadnut je i Serapej. Mogao bi to biti odgovor židovske zajednice na uništavanje sinagoga od strane grčkih fanatika za vrijeme nemira 38. godine.[113] No Rimljani brzo reagiraju i okupivši snage kreću u protunapad. Borbe su bile tako okrutne i krvave da su brojne židovske zajednice prestale postojati. U sukobu je uništena Velika sinagoga u Aleksandriji koja je bila ponos židovske dijaspore, a razaranja u Aleksandriji, po caru Hadrijanu, bila su tako velika da je kasnije morao *„obnoviti Aleksandriju, razrušenu od Židova“.*[114]

---

[112] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 99.
[113] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 101.
[114] Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997. Str. 101.-102.

6.2.Karakala

Pod rimskom vlašću Egipat je bio važna žitnica zbog rastuće potražnje za žitaricama. Stoga je kontrola nad Aleksandrijom bila ujedno kontrola i nad opskrbom Rima hranom. Za Rim je Aleksandrija također važan kulturni i znanstveni centar Sredozemlja Sami su carevi izdašno potpomagali njene čuvene institucije. Tako rimski carevi financiraju potrebe Muzeja i knjižnice, plaćaju im hranu, a znanstvenike oslobađaju plaćanja poreza. Za uzvrat carevi su imali kontrolu nad izborom članova te zajednice.[115] Kao sponzori knjižnice imenovali su i glavne knjižničare. Ideja osnivanja knjižnica u Rimu koju pokreće Cezar, a za Oktavijana Augusta doživljava veliki procvat zasigurno je velikim dijelom nastala pod utjecajem Aleksandrije.

No rimski su vladari imali i svoju mračnu stranu.

Car Karakala postaje samostalni vladar naredivši ubojstvo svog brata i suvladara Geta, kao i cijele njegove obitelji. Vladao je od 211. do 217. godine. Zbog svoje megalomanije nije bio popularan vladar, osim u vojsci kojoj značajno diže primanja. U svojoj fiksaciji umišlja da je novi Aleksandar i mašta o obnovi Aleksandrovog Carstva na istoku. Čitajući Aleksandrove životopise dolazi do zaključka da je Aristotel odgovoran za ubojstvo Aleksandra Makedonskog. Iz tog razloga zapovijeda progon Aristotelovih sljedbenika, spaljivanje njegovih knjiga i izbacivanje njegovih filozofa iz Muzeja.[116] No jedno od njegovih najgorih zlodjela dogodilo se u Aleksandriji. Kada u njoj nastaje satira koja kritizira njegovo ubojstvo brata Geta te ismijava tvrdnje da je novi Aleksandar, Karakala dolazi u Aleksandriju. Pod izgovorom vojnog regrutiranja okuplja na tisuće mladih aleksandrijskih muškaraca i naređuje svojim jedinicama da ih ubiju. Bio je to masakr, nenaoružani mladići nisu mogli pružiti nikakav otpor. Karakala piše Senatu da nije važno koliko ih je ubio, jer ionako svi zaslužuju da umru.[117] Nakon pokolja uslijedila je pljačka, Karakala je dopustio svojoj vojsci da se iživi nad gradom. Nije zaboravio kazniti Muzej i Knjižnicu ukinuvši im povlastice.[118] No ova

---

[115] Watts, J. E. City and school : in late antique Athens and Alexandria. Berkley : Univesity of California Press, 2006. Str. 147.
[116] Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006. Str. 248.
[117] Cassius, D. Roman history : IX. London : William Heineman, 1955. Str. 355.
[118] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2.6. 2014.)

mjera je izgleda bila privremenog karaktera te su povlastice ubrzo vraćene.[119] Stoga možemo pretpostaviti da ovaj nemio događaj nije imao tragične posljedice za Muzej i Knjižnicu.

No, *Karakalin bijes* građani Aleksandrije će dugo pamtiti.

6.3. Zenobija, kraljica Palmire

Kriza Rimskog Carstva u 3. stoljeću narušit će stabilnost Carstva i dovesti do niza burnih epizoda, kao što je ona s kraljicom Palmire – Zenobijom. Palmira je danas arheološki dragulj, nažalost ugrožen sirijskim građanskim ratom. No, bio je to u antici veličanstveni grad. Smješten na raskrižju važnih trgovačkih putova brzo je procvjetao. Osnivaju je četiri arapska plemena, a smjestila se između dvije supersile antičkog Rima i Partskog Carstva. Ovaj položaj će maksimalno iskoristiti za svoj boljitak.[120] Kada se Rim našao pogođen unutrašnjim slabostima i do tada neviđenom provalom barbara (Gota), udovica palmirskog kralja Zenobija odlučuje iskoristiti jedinstvenu priliku. Svoje kraljevstvo širi na veliki dio Male Azije kao i na strateški važan Egipat. Aleksandriju je zauzela vjerojatno 269. godine.[121] Zenobija se kao vladarica Egipta trudila zadovoljiti interese mnogobrojnih grupa, čak se širila priča da je potomak Kleopatre – što je bila politička fikcija.[122] Ipak na rimski odgovor nije se dugo trebalo čekati. Novi car Aurelijan koji će se pokazati kao uspješan i snažan imperator, s velikom vojskom napada Zenobiju. Borbe za samu Aleksandriju trajale su skoro godinu dana, a u borbama je posebeno nastradala četvrt Bruhij koja je nestala, kako nam prenosi Amijan Marcelin.[123] Zenobiju je car Aurelijan kao trofej pokazao na svom pobjedničkom trijumfu, okivajući je zlatnim lancima za koje su joj zbog njihove težine trebali pomagači.[124] Cijeli niz stručnjaka smatra da su ova razaranja odgovorna za nestanak Muzeja. Bar što se tiče te lokacije. Moguće je da se centar za proučavanje preselio na novo mjesto, vrlo vjerojatno u Serapej ili su učenjaci jednostavno potražili sreću negdje drugdje.[125]

---

[119] Watts, J. E. City and school : in late antique Athens and Alexandria. Berkley : Univesity of California Press, 2006. Str. 147.
[120] Ball, W. Rome in the East : The transformation of an empire. London : New York : Routledge, 2002. Str. 174.
[121] El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008. Str. 86.
[122] Southern, P. Empress Zenobia : Palmyra′s rebel queen. London : Continuum, 2008.
[123] MacLeod, R. The library of Alexandria : centre of learning in the ancient world. New York : I. B. TAURIS, 2010.
[124] Beard, M. The Roman triumph. Cambridge : London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. Str. 135.
[125] El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990. Str. 158.

Iduće stradanje dolazi za četvrt stoljeća kada car Dioklecijan opsjeda pobunjenu Aleksandriju 297., opsada je trajala mjesecima i bila je iznimno krvava. Kada je osvojio grad uslijedilo je još jedno uništavanje i pokolj.[126]

6.4.Veliki zemljotres

I priroda se pobrinula dati svoj obol uništavanju Aleksandrije. U noći 21. srpnja 365. dolazi do katastrofalnog potresa koji je poharao Istočno Sredozemlje. Epicentar mu je bio u blizini Krete. Danas se pretpostavlja da je imao snagu veću od 8° po Richterovoj ljestvici, minimalno razoran kao onaj koji je razorio 1985. Mexico City, a vjerojatnije kao onaj koji je izazvao stotine tisuća mrtvih diljem Azije 2004. godine. I područje današnje Hrvatske bilo je pogođeno, o čemu svjedoči sveti Jeronim spominjući Epidaurus.[127] No najgore je uslijedilo nakon potresa – krećući se prosječno od 600 do 900 km/h za manje od sata divovski je cunami pogodio afričku obalu. Prije udara more se povuklo, tako da su kako piše Amijan Marcelin ljudi mogli skupljati s morskog dna ribe i slične stvari, dok su brodovi ležali na dnu.[128] Razaranje je bilo potpuno, val prodire u grad više od tri kilometara, uništavajući sve pred sobom. Marcelin bilježi da su mnogi veliki brodovi završili na krovovima kuća duboko u gradu. Bilo je to bez presedana najveće razaranje koje je Aleksandrija vidjela. Ukoliko su Muzej i Knjižnica u četvrti Bruhij nekim slučajem preživjeli do tada, ovo im je bio smrtni udarac. Preostala je samo knjižnica u Serapeju.

6.5. Nova civilizacija i smrt stare

Autor ovog rada smatra da dio knjiga ipak nije uništen nakon što je Serapej pretvoren u crkvu. Aleksandrija kao drugi grad Carstva zasigurno je imala i druge knjižnice, doduše nedvojbeno manjeg obima. Aleksandrija i nakon 4. stoljeća nastavlja sloviti kao važno središte znanosti i obrazovanja. Moguće je da je bar dio knjiga pošteđen ili na vrijeme dislociran izvan same Aleksandrije, kao što je Carigrad, ili na druge lokacije u Aleksandriji. Te sačuvane knjige možda su dočekale i dolazak Arapa. Naime nagli intelektualni i znanstveni polet arapske kulture nakon osvajanja morao se temeljiti na stoljećima

[126] Delia, D. From romance to rhetoric : the Alexandrian library in classic and islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2.6.2014.)
[127] Kelly, G. Ammianus and the great tsunami. // The Journal of Roman Studies, 94 (2004), str. 141.-167. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/4135013 (15.6.2014.)
[128] Kelly, G. Ammianus and the great tsunami. // The Journal of Roman Studies, 94 (2004), str. 141.-167. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/4135013 (15.6.2014.)

generiranom znanju pokorenih kultura. Tome svjedoči da su u ranom srednjem vijeku za Europu koja je upala u svoje mračno doba neznanja upravo Arapi bili važan izvor i poveznica s antičkom kulturom. Dijelom zahvaljujući njima, Europa ponovno otkriva drevno znanje. Ostaci preživjelih knjiga, ako ih je bilo, pisani su grčkim pismom, a onog trenutka kada su Arapi pokrenuli veliki pothvat sustavnog prepisivanja grčkih, hinduskih, perzijskih, armenskih, latinskih itd. knjiga, originali na kojima su se temeljili prijepisi više nisu bili potrebni, i postali su žrtvom vremena. Ni grčki jezik više nije bio službeni jezik. Njegovu ulogu preuzima arapski, a time nestaju i potencijalni govornici, tj. čitatelji. Većina Egipćana govori koptskim jezikom koji je i jezik koptske crkve. Stoga uspon arapskog jezika zadaje posljednji udarac pisanoj građi Grka. Njihovo nasljeđe nastavit će živjeti u arapskoj kulturi.

7. Bibliotheca Alexandrina

Nekada sitnica na margini važnih događaja postane pokretač velikih stvari. Upravo se to dogodilo sad već davne 1974. godine u Aleksandriji.

Svijet se već desetljećima nalazio u Hladnom ratu, uvijek balansirajući na oštrici sveopćeg uništenja. S druge strane na uvijek nemirnom Bliskom istoku upravo je završio još jedan rat – Jomkipurski. Bio je to četvrti izraelsko-arapski rat od trenutka kada je Izrael 1948. stekao neovisnost. Egipat i Sirija uz podršku brojnih arapskih zemalja pokrenuli su 1973. iznenadni napad na Izrael. Naravno, jedno tako ključno područje nije moglo biti pošteđeno uplitanja SAD-a i SSSR-a, a tako je bilo i u ovom slučaju.

Izrael je na kraju izašao kao pobjednik, plativši veliku cijenu za svoj propust u predviđanju napada susjednih zemalja. S druge strane Anvar el-Sadat predsjednik Egipta, nakon poraza odlučio je promijeniti saveznike te postići mirovni sporazum s Izraelom i ući u američku interesnu sferu.

U skladu s takvim razvojem događaja Egipat posjećuje jedan od najznačajnijih, ali i najkontroverznijih američkih predsjednika, Richard Nixon. Zanimljivo je da se posjet Egiptu dogodio dva mjeseca prije njegove ostavke koja je šokirala svijet.

Prilikom obilaska Aleksandrije u kojoj ga je na ulicama dočekalo približno šest milijuna ljudi Nixon je među ostalim pokazao interes i za Aleksandrijsku knjižnicu. Svojim je domaćinima postavio pitanje mogu li mu pokazati lokaciju gdje se nalazila drevna Aleksandrijska knjižnica.[129] Naravno, točnu lokaciju same knjižnice nisu mogli pokazati jer se ona još uvijek pouzdano ne zna. Ovaj interes za drevnu knjižnicu nije pokazao samo Richard Nixon, već su i prije njega brojni posjetitelji Aleksandrije željeli doznati što više o toj drevnoj instituciji. Ipak njegov upit i zanimanje pokrenut će ideju o obnovi knjižnice.

Jedan od domaćina američkog predsjednika bio je Mostafa El Abaddi, profesor na Aleksandrijskom sveučilištu koji postaje idejni pokretač inicijative pokretanja projekta obnove knjižnice. Ideja o obnovi naišla je na plodno tlo unutar gradske elite, pogotovo zbog osjećaja dugogodišnje zanemarenosti i rivalstva s glavnim gradom Kairom. U ovom su projektu vidjeli mogućnost za ponovni preporod svog grada. Zagovornika su pronašli u

[129] Ali, A. Power, rebirth, and scandal : a decade of Bibliotheca Alexandrina. 2012. Dostupno na http://www.jadaliyya.com/pages/index/7866/power-rebirth-and-scandal_a-decade-of-the-biblioth (16.05.2014.)

tadašnjem egipatskom ministru obrazovanja, koji potom dobiva podršku UNESCO-a za ovaj projekt.

I novi predsjednik Egipta Hosni Mubarak i njegova supruga Suzanne bili su također veliki zagovornici projekta izgradnje Knjižnice. Predsjednik Mubarak je kamen temeljac nove Knjižnice položio 1986. godine.

Naravno, kao i u svakom projektu ključna stavka su financije. Egipat sa svojim mnogobrojnim problemima nije mogao podnijeti ogromne troškove ovoga poduhvata. Rješenje financiranja pojavit će se u brojnim donacijama koje će uslijediti tijekom narednih godina.

Na međunarodnom natječaju za izradu arhitektonskog projekta koji je održan 1989. godine, od prijavljenih 526 projekata izabran je onaj norveške arhitektonske tvrtke Snøhett.[130] Presudna je za daljnji napredak projekta bila Asuanska deklaracija čiji su potpisnici pozvali vlade država i razne organizacije da pomognu ovaj projekt. Kao odgovor na ovu deklaraciju za projekt su stizale brojne donacije država, institucija, organizacija i pojedinaca. Posebno su se pokazale darežljive arapske države bogate naftom, vjerojatno vidjevši dobru priliku za samopromociju. Tako šeik Ujedinjenih Arapskih Emirata donira 20 milijuna dolara, Sadam Husein, tadašnji predsjednik Iraka 21 milijun, a vladar Saudijske Arabije 23 milijuna dolara. Zanimljivo je da su Iračani uplatili sredstva kratko pred početak rata u kojem su se dvije države našle na suprotstavljenim stranama.[131] Kompleks Aleksandrijske knjižnice započeo se graditi sredinom devedesetih, a svečano otvorenje kojem su nazočili brojni gosti bilo je 16. listopada 2002. Sveukupni troškovi izgradnje cijeloga kompleksa narasli su na više od 200 000 000 dolara.

Sama građevina knjižnice puna je simbolike, a arhitekti su željeli stvoriti univerzalni oblik stvarajući zgradu koja vuče porijeklo iz svoje antičke prošlosti i stremi k budućnosti, simbolizirajući jedan od najvećih centara znanja u antici.[132] Upravo je u zgradu ukomponiran niz arhitektonskih rješenja koji će odražavati taj spoj prošlosti i budućnosti.

[130]Kapeller, C. The architecture of the new library of Alexandria. // The Massachusetts Review 42, 4. (2001/2002), str. 573-584. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25091801 (2. 5. 2014.)

[131] Regan, E. A. The library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s https://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22. 5. 2014.)

[132] Kapeller, C. The architecture of the new Library of Alexandria. // The Massachusetts Review 42, 4.(2001/2002), str. 573-584. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25091801 (2. 5. 2014.)

Zgrada ima geometrijski oblik kruga, tj. diska s namjerom da simbolizira univerzalnu geometriju bez početka i kraja – u neprekidnom obliku kruga. Također, ovakav oblik zgrade simbolizira i rađanje sunca jer je konstrukcija tako dizajnirana da je nagnuta pod kutom od 16,08° i prednjim dijelom uranja u bazen s vodom koji okružuje zgradu. Krov zgrade posebno je dizajnirana betonska konstrukcija sa 600 betonskih niša koje vizualno podsjećaju na mikročip. Upravo ovaj izgled mikročipa simbolizira Knjižnicu okrenutu k novim tehnologijama.[133] Zgrada ima 11 katova od kojih su četiri pod zemljom, a sedam nad zemljom. Promjer diska je 160 metra i okrenut je prema Sredozemnom moru. Zid zgrade je od sivog asuanskog granita i na njemu se nalaze urezani znakovi svih svjetskih pisama. Cijela zgrada je okružena vodenim bazenom, kao još jedan moćan simbol.

Slika 7. Bibliotheca Alexandrina

Smještena je u blizini pretpostavljene lokacije antičke knjižnice, nedaleko od poluotoka Silsileh što joj omogućuje pogled na Sredozemlje.

Kompleks se sastoji od tri zgrade: Knjižnice, Planetarija koji je sagrađen u obliku kugle kao simbol mjeseca te konferencijskog centra s 3200 sjedećih mjesta.

[133] Kapeller, C. The architecture of the new Library of Alexandria. // The Massachusetts Review 42, 4. (2001/2002), str. 573-584. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25091801 (2.5.2014.)

Sama Knjižnica zauzima površinu od 40 000 m2, a cjelokupni kompleks 70 000 m2, a sastoji se od Glavne knjižnice, Knjižnice za multimedije, Taha Husein knjižnice za slijepe i slabovidne osobe, Knjižnice za mlade i Knjižnice za djecu i centra za restauriranje manuskripta. Također u duhu s antičkom tradicijom postoji velika prostorija za čitanje s 2000 mjesta.

Zanimljivo je da se unutar Bibliothece Alexandrine nalazi i Muzej antike s preko 1000 eksponata koji je otvoren zahvaljujući Ministarstvu kulture Egipta. Eksponati u ovom muzeju postavljeni su kronološki.

Fond Bibliothece Alexandrine nastajao je uglavnom putem donacija. Trenutno građa broji nekoliko stotina tisuća primjeraka. U zbirci rukopisa nalazi se više od 6000 starih rukopisa, a u Knjižnici je predviđen prostor za 8 000 000 jedinica građe.[134]

No kako svaki grandiozan projekt ima i negativne strane, ni Knjižnica nije u tome iznimka.

Dok nije došlo do Arapskog proljeća postojala je velika sumnja može li autoritativan režim kao što je Mubarakov doista ispuniti cilj ovoga projekta da obnovi duh stare Aleksandrijske knjižnice o otvorenom mjestu za raspravu i dijalog, znanost itd., jer je cenzura bila sveprisutna u Mubarakovom Egiptu.[135]

Postavljalo se i pitanje može li Egipat podnijeti troškove uzdržavanja jedne ovakve institucije, i može li snositi financijske troškove nabave građe.

Posebno je kritizirana Suzanne Mubarak koja je pored svog humanitarnog rada u brojnim udrugama imala ključnu riječ u svim odlukama vezanim za Bibliothecu Alexandrinu. Uz nju se veže anegdota koja ukoliko i nije istinita ocrtava stil njenog karaktera. Anegdota kaže da joj je prilikom jedne posjete gradilištu, jedna siva bolnica u blizini Knjižnice kvarila pogled na Knjižnicu iz jednog kuta te je rekla da mora nestati – i bolnica je nestala.[136] Knjižnica se tako opet našla na milosti i nemilosti svojih autoritativnih graditelja kao i u doba Ptolomejevića.

---

[134] Regan, E. A. The library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s Shttps://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22.5.2014.)

[135] Regan, E. A. The library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s https://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22.5.2014.)

[136] Regan, E. A. The library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s https://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22.5.2014.)

Danas Hosni Mubarak više nije na vlasti u Egiptu no nažalost, stanje se nije popravilo. Borba za vlast između dijametralno suprotstavljenih skupina kulminirala je provalom nasilja i nesigurnosti, i teško je predvidjeti daljnji razvoj događaja.

Knjižnica bi u nekom neželjenom scenariju opet mogla postati žrtvom pomahnitale gomile, stoga se izreka *Povijest se ponavlja* opasno nadvija nad mladom Knjižnicom.

Zaključak

Da je igrom slučaja Aleksandrijska knjižnica preživjela do današnjeg dana svijet bi zasigurno bio drugačije mjesto. Tisuće književnih djela nepovratno je izgubljeno. Od više od stotinu Sofoklovih drama koje je Knjižnica imala danas posjedujemo tek sedam.[137] U nepunih stotinu godina od izuma zrakoplova došli smo do Mjeseca i rubova našeg Sunčevog sustava, sve zahvaljujući akumuliranom znanju od srednjeg vijeka naovamo. No gdje bi naš svijet bio danas da deseci tisuća znanstvenih, a posebice matematičkih dijela nije nestalo u antici? Egipatska, babilonska, grčka, a napose Arhimedova, Eratostenova i Euklidova djela za nas su izgubljena ili imamo tek nekoliko njihovih fragmenata. Zamislimo svijet koji bi danas baštinio to znanje. Međutim, svijet je išao drugim putem, veći dio antičkog znanja je nestao, a generacije učenjaka morat će ga iznova stoljećima otkrivati.

Aleksandrijska knjižnica i Muzej izgrađeni su zbog jednog sna nekolicine velikih ljudi antike. Sna o okupljanju sveukupnog ljudskog znanja pod jednim krovom, mjesta posvećenog znanosti i novim idejama. Naravno, iz mnogobrojnih razloga taj ideal je često zanemarivan. No, unatoč tome Ptolomejevići su zahvaljujući prije svega ljubavi prema toj ideji te ogromnom bogatstvu uspjeli pod jednim krovom sakupiti sve što je njihov svijet stvorio. Postojale su i druge knjižnice u antici, no niti jedna nije bila kao Aleksandrijska.

Ipak ovo bogatstvo znanja doživjelo je tragičnu sudbinu.

Stoljeća koja su prolazila suočila su Aleksandrijsku knjižnicu sa stradanjima. Požar koji nastaje kao posljedica rata 47./48. pr. Kr. najvjerojatnije je krivac za uništenje Kraljevske knjižnice, dok je Muzej sa svojom zbirkom nestao u nizu sukoba koji su poharali Aleksandriju u prvim stoljećima nove ere. Dodatni razlog pada Muzeja javlja se već za Ptolomejevića, loša gospodarska situacija nije više mogla omogućiti identično pokroviteljstvo kao u početku i značaj mu opada, što posebno dolazi do izražaja uzdizanjem Rima kao novog centra moći. Knjižnica u Serapeju prestala je s postojanjem krajem 4. stoljeća kada je u jeku sukoba između kršćana i pogana stradala kao žrtva kršćanskih fundamentalista. U srednjem vijeku nastaje verzija koja za uništenje Kraljevske knjižnice okrivljuje Arape. Iako mišljenja stručnjaka nisu usuglašena, najvjerojatnije je riječ o legendi nastaloj iz dnevnopolitičkih potreba. Međutim, tijek povijesti nije bio milostiv ni prema drugim knjižnicama antike koje su

[137] Mlodinow, L. Euklidov prozor : priča o geometriji, od paralelnih pravaca do hiperprostora. Zagreb : Izvori, 2007. Str. 57.

jedna za drugom nestajale kao spomenici jednog drugog svijeta koji je nestajao. Trebat će proći stoljeća do ponovnog intenzivnijeg buđenja interesa za knjigu i znanost u Europi, ali do tada je Aleksandrijska knjižnica bila tek uspomena na jedno drugo doba.

Stoga nam sudbina Aleksandrijske knjižnice treba biti važno upozorenje i primjer koliko je krhko naše znanje te upozoriti na lakoću destrukcije, koja uvijek visi nad našom baštinom te biti poticaj da se ulože dodatni napori kako bi sačuvali našu baštinu za nadolazeće generacije. Jer jednom izgubljeno, ono nam zauvijek nestaje, što tragična sudbina Aleksandrijske knjižnice zorno dokazuje.

Popis literature i slika:

1. Armstrong, H. A. The way and ways : religious tolerance and intolerance in the fourth century A. D. // Vigialiae Christianae. 38. 1 (1984.) str. 1-17 Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/1583530 (2.5.2014.)
2. Ali, A. Power, rebirth, and scandal : a decade of Bibliotheca Alexandrina. 2012. Dostupno na http://www.jadaliyya.com/pages/index/7866/power-rebirth-and-scandal_a-decade-of-the-biblioth (16.05.2014.)
3. Athanassiadi, P. Persecution and response in late paganism : the evidence of Damascius. //The Journal of Hellenic Studies, 113 (1993), str. 1-29 Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/632395 (2.5.2014.)
4. Bagnall, S. R. Egypt in late antiquity. New Jersey : Princeton University Press, 1993.
5. Bagnall, S. R. Alexandria : library of dreams. //Proceedings of the American Philosophical Society, 146. 4. (2002) str. 348-362. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/1558331 (2.5.2014.)
6. Ball, W. Rome in the east : the transformation of an empire. London : New York : Routledge, 2002.
7. Barbije, F. Istorija knjige. Beograd : CLIO, 2009.
8. Bardill, J. Constantine : divine emperor of the Christian golden age. Cambridge : Cambridge University Press, 2011.
9. Barens, D. T. Constanitines prohibition of pagan sacrifice. //The American Journal of Philology, 105. 1. (1984.) str. 69-72. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/294627 (2.5.2014.)
10. Beard, M. The Roman triumph. Cambridge : London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2007.
11. Bowman, A. K. Egypt after the pharaohs, 332 BC – AD 642 : from Alexander to the Arab conquest. Berkeley : University of California Press, 1986.
12. Bradbury, S. Constantine and the problem of anti-pagan legislation in the fourth century.// Classical Philology, 89. 2. (1994), str. 120-139. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/270658 (2.5.2014.)
13. Brandt, M. Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka. Zagreb : Školska knjiga, 1995.

14. Butler, J. A. The Arab conquest of Egypt : and the last thirtty years of the Roman dominion. Oxford : Clarendon Press, 1902.
15. Cassius, D. Roman history : IX. London : William Heineman, 1955.
16. Casson, L. Libraries in the ancient world. New Haven : Yale University Press, 2001.
17. Charles, R.H. The chronicle of John, bishop of Nikiu. London : Williams & Norgate, 1916.
18. Delia, D. From romance to rhetoric : The Alexandrian Library in vlassic and Islamic traditions. // The American Historical Review 97, 5 (1992), str. 1449-1467. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/2165947 (2.6. 2014.)
19. Džaka, B. Historija perzijske književnosti : od nastanka do kraja 15. vijeka. Sarajevo : Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, 1997.
20. El-Abbadi, M., The life and fate of the ancient Library of Alexandria. Paris : UNESCO, 1990.
21. El-Abbadi, M., Fathallah M. O. What happened to the ancient Library of Alexandria?. Leiden : Brill, 2008.
22. Erskine, A. Culture and power in Ptolemaic Egypt : the Museum and Library of Alexandria// Greece & Rome Second series, 42. 1 (1995.) str. 38-48. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/643071 (3.5. 2014.)
23. Fox, L. R. Klasični svijet : epska povijest Grčke i Rima. Zagreb : Naklada Ljevak, veljača 2008.
24. Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ : religious violence in the Christian Roman Empire. Berkeley : University of California Press, 2005.
25. Gimbutas, M. The Goddesses and Gods of Old Europe : myths and cult images. Berkely : University of California Press, 1982.
26. Green, P. The politics of royal patronage : erly Ptolomaic Alexandria // Grand Street 5, 1 (1985), str. 151-163. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25006815 (2.5. 2014.)
27. Haas, C. Alexandria in late antiquity : topography and social conflict. Baltimore : London : The Johns Hopkins University Press, 1997.
28. Hiti, F. Istorija Arapa : od najstarijih vremena do danas. Sarajevo : „Veselin Masleša“, 1987.
29. Jozić, B. Problem religijske ne/tolerancije : Kršćanstvo u Rimskom carstvu do Julijanove vladavine. Split : LAUS, 1995.

30. Kapeller, C. The architecture of the new Library of Alexandria. // The Massachusetts Review 42, 4. (2001/2002), str. 573-584. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/25091801 (2.5.2014.)
31. Kelly, G. Ammianus and the great tsunami. // The Journal of Roman Studies, 94 (2004), str. 141 – 167 Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/4135013 (15.6.2014.)
32. Kendall, B. C. Conversion to christianity : from late antiquity to the modern age. Minneapolis : Center for Early Modern History, 2009.
33. Kennedy, H. The great Arab conquests : how the spread of Islam changed the world we live in. Philadelphia : Da Capo Press, 2007.
34. Kirsch, J. God against the Gods : the history of the war between monotheism and polytheism. London : Penguin Books, 2005.
35. Kristensen, M. T. Religious conflict in late antique Alexandria : christian responses to „pagan“ statues in the fourth and fifth centuries C.E. Dostupno na : http://www.academia.edu/233595/Religious_Conflict_in_Late_Antique_Alexandria_ Christian_Responses_to_Pagan_Statues_in_the_Fourth_and_Fifth_Centuries_AD (24.05.2014.)
36. Levy, J. Izgubljene povijesti : Istraživanje najvećih svjetskih misterija. Zagreb : naklada Ljevak, 2006.
37. Lewis, L. D. Božji žrvanj : islam i nastajanje Europe : 570.-1215. Zagreb : Algoritam, 2012.
38. MacLeod, R. The Library of Alexandria : centre of learning in the ancient world. New York : I. B. TAURIS, 2010.
39. Meijer, F. Lekcije iz Rima : stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji. Zagreb : TIM press, 2012.
40. Mlodinow, L. Euklidov prozor : priča o geometriji, od paralelnih pravaca do hiperprostora. Zagreb : Izvori, 2007.
41. Moore, H. Clifford, The pagan reaction in the late fourth century. // Transaction and proceedings of the American Philological Association, 50 (1919), str. 122-134. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/282922 (2.5.2014.)
42. Ostrogorski, G. Povijest Bizanta 324.-1453. Zagreb : Golden marketing : Tehnička knjiga, 2006.
43. Odahl, M. C. Constantine and the Christian Empire. London : Routledge, 2006.
44. Pagoulatos, G. The destruction and conversion of ancient temples to Christian churches during fourth, fifth and sixth centuries. Dostupno na:

http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1994_1_10_Pagoulatos.pdf (03.06.2014.)

45. Pelc, M. Pismo-knjiga-slika : uvod u povijest informacijske kulture. Zagreb : Golden marketing, 2002.
46. Pollard, J., Reid, H. The rise and fall of Alexandria : birthplace of the modern world. New York : Penguin Books, 2006.
47. Polastron, X. L. Books on fire : the destruction of libraries throught history. Rochester : Inner Traditions, 2007.
48. Regan, E. A. The Library of Alexandria throughout the ages : legends, legacy, and lessons 2008. Preuzeto s Shttps://www.soi.city.ac.uk/project/dissertations/soi/Regan%20Andrew.pdf (22.5.2014.)
49. Rist, M. J. Hypatia. // Phoenix. 19. 3, (1965.) str. 214-225. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/1086284 (3.5.2014.)
50. Rogerson, B. Prorok Muhamed : biografija. Zagreb : Izvori, 2003.
51. Saradi-Mendelovici, H. Chrisitian attitudes toward pagan monuments in late antiquity and their legacy in later Byzantine centuries. // Dumbarton Oaks Papers, 44. (1990), Str. 47.-61. Preuzeto s http://www.jstor.org/stable/1291617 (2.5.2014.)
52. Southern, P. Empress Zenobia : Palmyra′s rebel queen. London : Continuum, 2008.
53. Stipanov, J. Knjižnice i društvo. Zagreb : Školska knjiga, 2010.
54. Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000.
55. Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006.
56. Tainter, A. J. Kolaps kompleksnih društava. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2007.
57. Too, L. Y., The idea of the library in the ancient world. New York : Oxford University Press, 2010.
58. Vrettos, T. Aleksandrija : grad zapadne misli. Zagreb : Izvori, 2003.
59. Watts, J. E. City and school : in late antique Athens and Alexandria. Berkley : Univesity of California Press, 2006.
60. Zamarovský, V. Grčko čudo. Zagreb : Školska knjiga, 1978.
61. Zosim, New history. Canberra : Australian Association for Byzantine Studies, 1982.

Izvori slikovnih prikaza:

Slika 1. Ptolomej I. Soter

Preuzeto s http://en.wikipedia.org/wiki/Ptolemy_I_Soter#mediaviewer/File:Ptolemy_I_Soter_Louvre_Ma849.jpg (29.06.2014.)

Slika 2. Idealna rekonstrucija izgleda unutrašnjosti Kraljevske knjižnice

Preuzeto s http://torontopubliclibrary.typepad.com/.a/6a00e5509ea6a188340167613e0632970b-pi

Slika 3. Veliki požar u Aleksandriji

Preuzeto s http://www.cracked.com/article_18539_7-lost-bodies-work-that-would-have-changed-everything.html

Slika 4. Patrijarh Teofil pobjedonosno stoji iznad Serapeja

Preuzeto s http://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Theophilus_of_Alexandria#mediaviewer/File:Theophil.jpg

Slika 5. Ubojstvo Hipatije

Preuzeto s http://www.smithsonianmag.com/womens-history/hypatia-ancient-alexandrias-great-female-scholar-10942888/?no

Slika 6. Kalif Omar zapovijeda uništavanje knjiga iz Aleksandrijske knjižnice

Preuzeto s http://www.allposters.com/-sp/Caliph-Omar-Burns-the-Library-at-Alexandria-Posters_i9963216_.htm

Slika 7. Bibliotheca Alexandrina

Preuzeto s http://dillonofarabia.com/the-recap-party-on-the-nile-alexandria-catacombs-palace-citadel-library-and-lots-of-pictures/bibliotheca-alexandrina-5/

ALEKSANDRIJSKA KNJIŽNICA I NJENO UNIŠTENJE

Aleksandrijska knjižnica je najslavnija knjižnica u ljudskoj povijesti. Njen nastanak i djelovanje u cilju okupljanja svog ljudskog znanja pod jednim krovom inspirirajuća je i u današnjem dobu. Njeni pokrovitelji Ptolomejevići velikodušno su darivali Knjižnicu i institucije povezane s njom, ali i brojne učenjake koji su djelovali u Aleksandriji. No Aleksandrijsku knjižnicu zadesila je tragična sudbina. Veliki osvajač Julije Cezar nenamjerno je uništio Kraljevsku knjižnicu. Muzej nestaje u nemirima i sukobima prvih stoljeća nove ere, a posljednji ostatak knjižnice ona u Serapeju, nestala je za vrijeme sukoba kršćana i pogana. U srednjem vijeku nastaje mit o arapskoj krivnji za uništavanje knjižnice, koji i danas izaziva prijepore. U XX. stoljeću nastaje ideja o obnovi knjižnice u Aleksandriji. Početkom XXI. stoljeća otvara se Bibliotheca Alexandrina nedaleko od mjesta drevne Aleksandrijske knjižnice.

Ključne riječi: Aleksandrijska knjižnica, uništenje knjižnice, Serapej, Julije Cezar, patrijarh Teofil, kalif Omar, Bibliotheca Alexandrina,

THE LIBRARY OF ALEXANDRA AND ITS DESTRUCTION

The Library of Alexandria is the most famous library in human history. Its establishment and work aimed at gathering the overall knowledge of the human race under one roof is inspiring even today. It was under the patronage of the Ptolemaic dynasty who made generous donations to the Library and related institutions, as well as numerous scholars who worked in Alexandria. However, tragic fate befell on the Library of Alexandria. The great conqueror Julius Caesar unintentionally destroyed the Royal Library. The Museum disappears in unrests and conflicts of the first centuries of the new era, and the last remnants of the Library, the one in Serapeum, disappeared during the conflicts between the Christians and pagans. In the Middle Ages a myth arose that the Arabs are guilty of the destruction of the Library, which causes disputes even today. In the 20th century the idea was launched to revive the library in Alexandria. At the beginning of the 21st century the Bibliotheca Alexandrina is opened not far away from the location of the ancient Library of Alexandria.

Keywords: Library of Alexandria, destruction of Library, Serapeum, Bibliotheca Alexandrina, Julius Caesar, Caliph Umar, Patriarch Theophilus,